

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

280.9

6-21

545 14

№ 547 x

ԿՐՕՆԱՓՈԽՈՒԹԻՒՆԸ

ԲԱՐԵԿԱՐԳՈՒԹԻՒՆ

Չ է

Ի Տ. ՎՐԹԱՆԷՍ ԲԱՀԱՆՍՅԷ

ԵՋՆԱԿԵԱՆ

Դու յարուցեալ գրասցիս
ի վերայ Սիօնի, ժամա-
նակ գրայոյ նորա հա-
սեալ է ծամ:

№ 264m

Կ. ՊՕԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԱՐԱՄԵԱՆ

1868

23045
ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՐԹԱԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՐԹԱԳՐԱԴԱՐԱՆ

12

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՐԹԱԳՐԱԴԱՐԱՆ
12

ԿՐԹԱԳՐԱԴԱՐԱՆԻ ԿՐԹԱԳՐԱԿԱՆ
ՎՈՐՈՒՄԸ ԵՎ ԿՐԹԱԳՐԱԿԱՆ
ՎՈՐՈՒՄԸ ԵՎ ԿՐԹԱԳՐԱԿԱՆ
ՎՈՐՈՒՄԸ ԵՎ ԿՐԹԱԳՐԱԿԱՆ

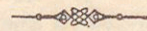
ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՐԹԱԳՐԱԴԱՐԱՆ
1868

280.9 us
6-21

15 NOV 2011

ԿՐԹԱԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

ԲԱՐԵԿԱՐԳՈՒԹՅԱՆ ԶԷ

N: 547

Ի ՏԻՎԻԹԱՆԵՍ ՔԱՅԱՆԱՅԷ
ԵԶՆԱԿԵԱՆ

Կ. ՊՕԼԻՍ
ՏՊԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ԱՐԱՆԱՆ
1868

05.04.2013

6938

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՊՐԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԿԱԴՐԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՊՐԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԿԱԴՐԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՊՐԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԿԱԴՐԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵ

4824
38

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՊՐԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԿԱԴՐԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵ

1808

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Յանձնարարության համաձայն, հիմնական խնդիրներից մեկն է հանրային կրթության մակարդակի բարձրացումը և կրթության որակի բարելավումը:

Բնեցէք զգիրս, զի նորոք համարիք զուր ունիլ զկեանսն յաւիտեանական, և նորա՛նն որ վիայեն վասն իմ, որովք համարիք ունիլ կեանս (Յովհ. Ե. 39):

Ձի բերիացի Հրեայք ազնուագոյնք էին բան որ թե՛ սաղոնիկն էին, որք և ընկալան իսկ զբանն ամեանայն յօժարութեամբ, ճանապարհք քննէին զգիրս թէ իցէ՞ այս այսպէս. (Գործ. ԺԵ. 11):

Այ՛ միայն մարդոց այլ և բոլոր զգայական արարածոց փրկումիւնն ու կորուստը, կեանքն ու մահը փորձէն կախում ունին: Ամէն զգայուն արարած կը տեսնէ կամ կը զգայ իրեն զգայարանաց ախորժեղին, և իսկոյն կ'ուզէ անձամբ անոր փորձը տեսնել. փորձն իրեն այնպէս քաղցր և հրապուրիչ է որ անոր հետևանքներուն վրայ զրեծէ բնաւ չի խորհիր, ե՛մէ խորհելու ալ ըլլայ, փորձառութեան հանոյքն այնպէս սաստիկ կը զգայ, որ զրեծէ բնական բերմամբ իր փորձին զոն ըլլալու կը մղուի: Որչափ դժուարին և զրեծէ անբնական է նոյն իսկ մարդոց որ զգայական արարածոց մէջ մի միայն օժտեալն է կատարեալ արամարանութեամբ՝ ուրիշին փորձէն խելք արվելով շատանայ, և իր անձնական փորձին զոն ըլլալէն զերժ մնալ: Ինչ՞ է ճանճը մեղրին վրայ երթալու միողը, ո՞չ ապաքէն մեղրին խոտացած հանոյքը. բայց հագիւ թէ ոտքը իր վախաբաժ առարկային վրայ կը դնէ, անոր քաղցրութիւնը ոտով կ'ըլլայ փոր-

ձել ուզող անխորձին, և անուշուծիւնը դառնուծեան կը փոխուի : Նոյն փորձն է որ Թիմեոնիկը կստիպէ զինք հրապուրող բոցին բոլորտիրը Թրթրալու, մինչև որ իր կորուստը հոն գտնէ :

Արդարև ամէն կարգի զգայուն արարածոց մէջ անմիւ են փորձառութեան մատնուած գոհերուն օրինակները : Արդ որովհետև փորձին հետևանքն շատ անգամ այսպէս աղետալի է, ըսենք ուրեմն որ մարդըս փորձառութեան դիմելու չէ, այլ թէ՛ զինք անձամբ մշտնջենաւոր անգործութեան մը մատնելու է, որպէս զի չըլլայ թէ փորձառութեան հետևանքէն ընկճի : Ի՞նչ քաւ լիցի. ընդհակառակն խոստովանելու ենք թէ նախախնամութեան կամքն է որ մարդս, հանդերձ վտանգով երբեմն կամ ստէպ վնասուելու, ամէն բան փորձառութեամբ սորվի, և եթէ պէտք է մարդկային հեղինակութեան մը անտալ, աւ հեղինակութիւնը փորձառութեամբ նանչցուած և ստուգուած նշմարտութեանց հեղինակութիւնն ըլլալու է : Եթէ փորձառութենէ յառաջ եկած կորուստներըն ու վնասները շատ են, որչափ ևս աւելի շատ են նոյն փորձառութեան շնորհած փրկութեան և օգուտներու օրինակները : Մարդկային ազգին գիտութեան մասին ստացած առաւելութիւնը, յառաջադիմութիւնը, ժամանակիս լուսաւորութիւն բուսած սիրելի բանը, մէկ խօսքով ամէն նշմարիտ և բարի բան փորձառութեան արդիւնք է : Մարդիկ խաւարի և տգիտութեան դարերէն լուսոյ և գիտութեան հանող սկզբուն-

քը՝ փորձառութեան և դիտողութեան սկզբունքըն է : Գիտութիւններն անով ստուգուեցան, մարութեցան, հաստատութիւն առին և յառաջադիմութեան նանքան մտան. ընկերութիւնն ալ անով իր նշմարիտ հիմանքը վրայ կեցաւ : Աւելորդ և մեր գործին սանմանէն դուրս է մի առ մի ցուցնել թէ ինչպէս մարդիկ բնական զօրութեանց և օրինաց վրայ իրենց ունեցած բոլոր գիտութիւնը փորձառութեամբ ստացան և տակաւին կ'ստանան : Մարդիկ փորձառութեան հետևելէն առաջ ինչ գաղափար ունէին բժշկականութեան, մեքենականութեան, լուսոյ, շոգւոյ, բոլոր բնական մարմնոց և բիմիական նիւթոց զօրութեանը և օրէնքներուն վրայ, և փորձառութեան հետևելէն ետքը ինչ գաղափարներ ունեցան, և այս իրողութեան արդիւնքն ինչ եղաւ, և այսուհետև ալ ինչ ըլլալը կը խոստանայ :

Բնական և քաղաքական կամ ընկերական մասին փորձառութիւնն այսպէս մարդս յառաջադիմութեան շարժող առաջին և միակ լծակն ըլլալով. բարոյական և կրօնական մասին ալ նոյնպէս չէ արդեօք : Ասոր ալ այս պիտի ըսենք, բայց հոս դիտողութեան արժանի կէտ մը կայ : Բարոյական և մանաւանդ կրօնական կամ լաւ ևս ըսենք աստուածային նշմարտութեանց բնութիւնը անմիջապէս փորձառութեան ենթակայ չըլլալուն համար, մարդիկ փորձառութեան միջոցով չէին կրնար սա սեռի նըշմարտութեանց այնպէս անձամբ հասու ըլլալ, ինչ

պէս որ բնական ճշմարտութեանց նկատմամբ եղան :
 Եւ իրօք ալ զիտենք ի պատմութենէ որ մարդիկ ,
 ամէնէն ի մաստուններն անգամ , դարերով Թափա-
 ռեցան աս տեսակ ճշմարտութեանց ետէէն , և իրենց
 բոլոր փորձառական զօրութիւնը և դիտողութեան
 կորովը սպառեցին , առանց բան մը վնասելու կա-
 ղող ըլլալու , և աս մասին մարդկային ջանից անյա-
 ջողութիւնը գրեթէ խոստովանուած էր , երբ յայտ-
 նութեան լոյսը յերկնից ծագեցաւ , և մէկէն աշխար-
 հիս բարոյական և կրօնական մութ երեւոյթը լուսա-
 լիր առաւօտու մը փոխուեցաւ : Աս մասին մարդ-
 կային ջանից և կարողութեանց ապիկարութիւնը
 զիտնարով Աստուած , ի սկզբանէ անտի մարդու աս
 նկատմամբ գոնէ աղօտ և անկատար կամ ժամանա-
 կին տանելուն չափով իր յայտնութիւնները պակաս
 չըբաւ : Եւ եթէ մարդկային ազգը շատ հին ժամա-
 նակներ ալ բարոյական և կրօնական ճշմարտու-
 թեանց քիչ կամ շատ լուսաւոր նշոյլը պահեց՝ ասի-
 կայ այն սկզբնական յայտնութեանց շնորհիւն էր ,
 մինչև որ զբաւոր յայտնութիւնները , հինն ու նորը ,
 իրարու ետեւէ հասան : *գոյ զոյս սրս յս գոյս : god*

Բայց Աստուած իր յայտնութիւնը տալէն , և մար-
 դիկ աստուածային ճշմարտութեանց ալ դրութիւն
 մը ստանալէն ետքը՝ պէտք չէր որ քննութիւնը , դի-
 տողութիւնը և փորձառութիւնը ձեռք առնէին : Ը-
 սինք Թէ նախախնամութեան կամքն է որ մարդիկ
 ամէն բան փորձառութեամբ սորվին և իրենց կառու-

րելութիւնը յառաջադիմութիւնն ու երջանկութիւնը
 անով ստանան . և փորձն ալ կը վկայէ որ այս-
 պէս է : Ուրեմն փորձառութեան խնդիրը մարդուս
 համար բնական օրէնք մըն է : Երբ արարած մը Աս-
 տուծոյ դրած բնական օրէնքէն զուրս կելլէ , իր բը-
 նական ճամբէն կը խոտորի , և անոր առջև կո-
 բրատեան անդունդ մը կը բացուի ուր կանուխ կամ
 ուշ պիտի գորի : Երբ ջրային անասուն մը իր կեան-
 քը պահող ջուրէն զուրս կը մնայ , անշուշտ իր օր-
 հասը կը գտնէ : Աս անհրաժեշտ հարկին հպատակ-
 եալ է ամէն բան : Քննութիւնը , դիտողութիւնն ու
 փորձառութիւնը ճշմարտութեան հասնելու նկատ-
 մամբ ընդհանուր բնական օրէնք մը ըլլալով , ինչ-
 պէս որ մարդիկ բնական մասին զուրկ կը մնան
 ճշմարտութենէ , եթէ անբաւ ճշմարտութիւններ պա-
 րունակող անհուն մատեանի մը պէս իրենց առջևը
 բացուած բնութեան մէջ չմտնեն քննութեամբ , դի-
 տողութեամբ և փորձառութեամբ , նոյնպէս անշուշտ
 է որ բարոյական և աստուածային յաւիտենական
 ճշմարտութիւններէ ալ զուրկ պիտի մնան , եթէ նոյն
 միջոցներով չմտնեն այն աստուածային մատենին մէջ
 զոր յաւիտենական իմաստութիւնը անոնց առջին
 բացած է , որպէս զի հոն գտնեն ինչ որ բնութեան և
 իրենց իմաստութեանը մէջ ուղղակի փորձով գտնել
 անհնար էր :

Բայց աղետալի փորձ մըն է որ սգէտ եւ անբար-
 տաւան միանգամայն ծոյլ միտքեր աւելի յօծար են

իրենց մտածացին զիւտերուն և ենթագրութիւններուն խաղալիք ըլլալ , և իրենք զիրենք խաբել ճշմարտութիւն կարծելով ան որ լոկ կեղծիք է , քան թէ իրենց տգիտութիւնը խոստովանելով փորձառութեան դասերուն անսպ, և մարդոց աս ինքնահաւան յօժարութիւնը ճշմարտութեան բուն միջոցը թող տալով կեղծիքներու հետեւելու՝ սովորական է , մանաւանդ կրօնական մասին : Քննութիւնն ու փորձառութիւնը ճշմարտութեան հասու ըլլալու մասին իբրև օրէնք դնող Աստուած՝ որ բնական ճշմարտութեանց նկատմամբ մարդու ամէն բան փորձելու ներքին մղումը բաւական համարած է , առանց յայտնապէս ըսելու թէ մարդիկ բնութիւնը քննեն և փորձեն , կրօնական և հոգեւոր ճշմարտութեանց համար բացայայտ պատուիրած է թէ՛

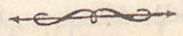
« Քննեցէք զգիրս զի դուք նոքօք համարիք ունել զկեանսն յախտե՞նականս , » Եւ թէ « Փորձեցէ՛կ զի՛նչ է հաճոյ Տեառն , և մի կցորդ լինիք անպաղուժեան գործոցն խաւարի այլ մանաւանդ յանգիմանեցէք » (Յփեա. Ե. 10. 41) :

Եւ աս քննութիւնն ընողներն ալ ազնուագոյն կը գոչէ .

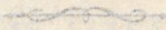
Եւ Բերիացի Հրեայք ազնուագոյնք էին քան որ ի թեսագոնիկն էին , որք՞ և ընկալան զբանըն ամենայն յօժարութեամբ . հանապազ քննէին զգիրս թէ իցէ այս այսպէս :

Եթէ քննութիւն , հետազօտութիւն , դիտողութիւն , փորձառութիւն՝ օրէնք են մարդու ճշմարտութեան

հասնելու համար , այսինքն՝ բնական օրէնք մը՝ բռնութեան այն մեծ մատեանը քննելու , և աստուածային օրէնք մը՝ յայտնութեան սրբազան մատեանը քննելու , եթէ Հոգին Սուրբ կը պատուիրէ որ զիրքերը քննենք կեանք ունենալու համար , և քննողներն ալ ազնուագոյն կը կոչէ , եթէ չկայ մէկը որ իրաւունք կամ իշխանութիւն ունենայ աս քննութիւնը մեզի արգիլելու , ինչպէս հայաստանեայց Եկեղեցոյ մէջ ալ եղած չէ և չկայ օրինաւոր հեղինակութիւն մը որ աս իրաւունքը մենէ յափշտակել յանդրճած ըլլայ , թէ և ուրիշ տեղեր այնպիսիներ գտնուած ըլլան , ուրեմն մտնենք ան մատեանին մէջ տեսնելու համար հոն քանի մը ճշմարտութիւններ՝ որոնք մեզի թերևս անծանօթ մնացած են , կամ զորս մեր չտեսնելու համար խփած եմք մեր աչուրները :

դից ցն զմէջօ մարտնց մզմիկայ զանամ այնմնամ
 առտասս մ . այնմնց գմարտանն ճմն մյա մամնամ
 գմարտանն մարտացս մամնամնայսլ 'ցն զմէջօ միկան
 դիք ցօ չցիտասարս ցի գրտն միքա՛ չնն , այնմնց
 մերտնց մ . զանամ այնմնմն գմարտի գմնմնց զգնց
 մի ցօ ցիմն յաղի չնն , չիցի զի մարտարտնրա յա մից
 զիմնամնց սոս յանմնն միկնամնամիցի կայ գմնուայ
 միմն ցլամնամասայան սլայանի . այնիկորս կրնն ցմ
 սանիքնի գրամնիցօ յաղի մ չն ճարմ յա շնն յայնք
 մայ յմիտուչիկայ չննն զգմնուայի սոս ցօ ցն միկնայ
 գմնմիկանիս ցմնուս չիգրտ մ չն . յայց ճամբոր
 շնն միկնամնամ մա գմնմնն մննդա . մոլլց ճարտար
 դմննմիկնուարմնցն ցն գնաց մամ գանամ այնմնմն
 սղոր կայ . մմ ճարտանն ճարտանն սնդնն կրնն ցննցօ
 զցնմնց աչա ցան ցնն ճարտի գանամ այնմնմնաց գնն

միգանիկի ցլոր ԿՐՈՆԱՓՈՒՈՒԹԻՒՆԸ կրոն մամնուայան
 դա չի գմնմն մարտարտանն ճնտնմն զմի յն կրնն
Բ Ա Ր Ե Կ Ա Ր Գ Ո Ի Թ Ի Կ Ե Զ Է

մնս յիցցանն որ մմ յանուս մյա աա միգնմա մ ցի
 ա մ միկնուարս քմնցի մայց զնաստայսս մ զմարտանն
 մի սլայցօ . (ՈՒ—Տ . քմնն) միկնմնցիցօ գաղգա դոմ
Ա .

Մեր աշխարհիս վրայ մոլորութիւն մը կայ
 զոս յարուցեալ կրննուայ (ՈՒ—Տ . քմնն) միկն
 զոս յարուցեալ կրննուայ (ՈՒ—Տ . քմնն) միկն

Դու յարուցեալ գրասցեսի վերայ
 Միտի : ճամանակ գրալոյ նորա
 հասեալ է ժամ : (ՈՒ . քմնն)

Մեր յառաջ բերելու իրողութիւններուն վկայու-
 թիւնը Սուրբ գիրքէն ըլլալով , հարկաւ անիկայ ա-
 նոնց համար միայն կարևորութիւն մը ունի , որոնք
 նոյն գիրքը իբրև աստուածային յայտնութիւն կըն-
 դունին :

Արդ յիշեալ աստուածային պատգամները կիմա-
 ցնեն մեզի թէ մոլորութեան հոգի մը կայ որ սս
 աշխարհիս մէջ իր արքանեակներն ունենալով՝ Աս-
 տուծոյ յայտնած ճշմարտութեանը հակառակ վար-
 դապետութիւններ սարդելու , մարդիկ կորստեան
 վիճը զահալիծելու կը շանայ :

Աստուածաշունչին բոլոր հեղինակները Սուրբ
 Հոգիէն շարժեալ (Բ . Պետր . Ա . 2) մեզի իմացնելէ
 գատ , թէ մեր բնական աշխարհին վրայ մոլորութիւն
 մը կայ , կը յարեալունսն թէ սս մոլորութիւնը կամ

մոլորութեան հոգին բուն իր գործքերովը կիմացնէ մեզի թէ ինք Աստուծոյ ապստամբած թշնամի է արդարութեան (Ա. Յովհ. Բ. 3), եւ թէ իւր նպատակը եւ ջանքերն առ այն ուղղեալ են որ մարդիկ անհնազանդ եւ ապստամբ ըլլան իրենց արարչէն եւ անոր արդար օրէնքներէն (Յուդ. 3—16), որպէս զի մարդկային սեռը յանցաւոր եւ պատժապարտ զբանուի (Ծննդ. Գ. 3—19), եւ Աստուծոյ խորհուրդը խանգարուելով բուն իրենը հաստատուի (Ծննդ. 2. 6, 7.) այնպէս որ ինք իր ամոռը դնէ ամպերուն վրայ եւ Բարձրելոյն նման ըլլայ (Ես. ԺԴ. 13, 14. Բ. Թեա. Բ. 4):

Վերջապէս Սուրբ գիրքը սա ալ կ'իմացնէ մեզի թէ անոր նպատակն ու ջանքերը յազօրեցան: Մարդկային կամակոր բնութիւնը սր ի բնէ չարին հակախոտեալ է (Ծննդ. 2. 3), անոր մեղադրութիւններուն անսարով իրեն ինքնակամ կրօնքներ հաստատեց (Ծննդ. Դ. 5. Ես. Ա. 12. Կող. Բ. 23), եւ սա խտորեալ ընծացքին մէջ յառաջ գնաց: Մարդիկ ոչ թէ չէին կրնար ճանչնալ ճշմարտութիւնը որմէ խտորեցան, կրնային ճանչնալ, բայց չուզեցին անիկա խոստովանելով անոր հեղինակը զԱստուած՝ իբրև Աստուած փառաւորել (Հոով. Ա. 21), քանզի ուրիշ աստուած մը: սա աշխարհիս աստուածը որ է նոյն մոլորութեան ոգին, կուրացոյց անոնց սիրտը (Բ. Կորնթ. Դ. 4), ասոր հակաբաղակցող մարտութեան եւ սրբութեան Աստուածը որմէ յետոյ

կացին՝ զանոնք մոլորութեանց եւ պղծութեան մատնեց իրենց սրտին ցանկութեանը համեմատ (Հոով. Ա. 24): Այսպէս մարդկային ազգը Աստուծոյ օրէնքին դատապարտութեանը տակ ինկաւ յախտեան (Բ. Յով. ԻԵ. 25), ինչպէս որ ամէն որ ե իցէ օրէնքի մը դէմ՝ մեղանշող՝ այն օրէնքին պատժական վճռոյն տակ կ'իյնայ:

Բ.

Աստուծոյ պարտաւորութիւնն ու շայնեութիւնը եւ մարդոց անկէ խոստովանութեան պատճառը:

Գիտենք թէ Աստուած որ մեղաւորին մահը չուզեր, այլ զի դառնայ եւ փրկուի, Աբրահամու եւ Ժիւս Եսայիայեաց յայտնեց թէ օրէնքին դատապարտութեանը տակ ինկած մարդկային ազգը Փրկչի մը ձեռօք ձրի պիտի փրկէ (Դաղ. Գ. 13): Ասով մէկտեղ յայտնեց նոյն Եսայիայեաններուն իւր կամքը զոր պարտական էին մարդիկ կատարել: Գիտենք դարձեալ որ յետոյ անոնց սերունդին, իր ժողովրդեանը գրով անանդեց նոյն խոստումն ու նոյն օրէնքները:

Բայց զարմանալին ան է որ ինչպէս սա ժողովուրդը Եզրիպտոսի մէջ, եւ անկէ ելելու ատենը, քառսուն տարի անսպասին մէջ, եւ յետոյ մինչև գերութիւնը եւ գերութեանէն ետքը մինչև խոստացեալ Մեսիային զարուստը Եհովային խնամքը վայելէին, մարգարէներով եւ երկնառար պատուհասներով

րով շարունակ խրատուելէն, բիրտաւոր հրաշքներ և յայտնապէս Աստուծոյ հօգոր բազուկն իր վրայ տեսնելէն ետքը՝ շարունակ և կռապաշտութեան մէջ ընկղմելով, վերջապէս աստուածասպանութեան ոճրոյն մտաբերելու յանդգնեցաւ:

Ասոր պատճառը շատ յայտնի է. վասն զի մտրութեան ոգին իր խորհուրդը սուտ մարգարէներով յառաջ տարաւ, և ժողովուրդն իր ապականեալ սրտին մղումէն ձգուելով անոնց անսաց: Մարդոց պատուեհները Մուրք գիրքը, զոր կարդալու և քննելու պարտական էին, քանզի անով կեանք պիտի ունենային կնքուած նամակ մը ըրին Խարայելի ժողովրդեան: Այսպէս մարգարէասպան և աստուածասպան ժողովուրդն իրաւամբ լսեց սա տոսկալի վճիռը թէ Աբելի արիւնէն մինչև Զաքարիայի արիւնը աս ազգէն պիտի խնդրուի:

Քօ

Քրիստոնէական եկեղեցոյն մէջ մտրեցուցիչներ:

Նոր կտակարանին մարգարէական պատգամները մեզի կ'իմացնեն որ քրիստոնէական եկեղեցոյն մէջ մոլորութիւններ պիտի մտնեն (Բ Պետք: Բ. 1, 2. Մատթ. Է. 15. Գործ. Ի. 18—22. Ա. Տիմ. Գ. 1—6. Բ. Թես. Բ. 1—11, և այլուր): Եւ անսան անունները զորոնք Մուրք գիրքն աս մտրութիւնները քարոզողներուն կուտայ:

Ա. ՍՈՒՏ ԲՐԻՍՏՈՍ (Մատթ. ԻԳ. 24, Մար. ԺԳ. 6)

Զի յարիցեն սատր Քրիստոս և սուտ մարգարէք, և ասցեն նշանս մեծամեծս և արուեստս, մինչև մտրեցուցանել եթէ հնար ինչ իցէ և զընարեալսն:

Բ. ՍՈՒՏ ՄՍՐԳԱՐԷՔ (Մատթ. Է. 25. Մարկ. ԺԳ. 6) Զգոյշ լեզուք է սատր մարգարէից անտի որ քան անձեզ հանդերձիւք ոչխարաց. և ինեւրոյ են զայլը յախշաակողք:

Գ. Քրիստոսի ԱՆՈՒՆՈՎՐ ԵԿՈՂՆԵՐ (Մարկ. ԺԳ. 6). Զգոյշ կացէք. մի խարիցիկ, զի բազումք գայցեն յանուն ի՛ս և ապիցեն թէ ես եմ. և մերձեցաւ ժամանակ, մի երթայցէք զկնի նոցա:

Դ. ՀԱԿԱՌԱԿՈՂ (Բ. Թես. Գ.) Հակառակորդն հարատացեալ ի վերայ ամենայնի որ անուանեալ իցէ Աստուած կամ պաշտօն, մինչև նստիլ նմա ի տաճարին Աստուծոյ և ցուցանել զանձն թէ Աստուած իցէ:

Ե. ԻՇԽԱՆՈՒԹԻՒՆ ՈՒՆԵՑՈՂ ԳԱԶԱՆ (Յայտ. ԺԳ. 4.) Եւ երկիր պագին վիշապին որ ետ զիշխանութիւն զազանին, և ասէին. Ո՞ր իցէ նման զազանիս, կամ ո՞վ կարիցէ պատերազմիլ ընդ դմա: Եւ տուաւ նմա բերան խօսիլ զմեծամեծս և զհայնոյութիւն, և տաաւ նմա իշխանութիւն զամիսս քառասուն և երկու:

Զ. ԳՈՂ ԵՒ ԱՒԱԶԱԿԲ (Յովն. Ժ. 1.) Որ ոչ մտանէ ընդ դուռն ի գաւիթ ոչխարաց այլ ընդ այլ ելանէ՞ նա քող է և ասալիս իսկ որ մտանէ ընդ դուռն՝ ոչխարքն ձայնի նորա լսեն: Ես եմ դուռն:

Է. ԳԱՅԼԻՔ ՅԱՓՇՏԱԿՈՂՔ (Գործ. Ի. 24.) Քանզի զիտեմ ես եթէ յեա իմոյ մեկնելոյ զայցեն քայլ յապշարակոյ՛ ի ձեզ, որ ոչ խնայեսցեն հօտինս:

Ը. ԿՈՐՍԵՍԵԱՆ ՈՐԳԻ (Բ. Թես. Բ. 5.) Մի ոք զձեզ

խարեացի և մի իւր իրօք զի եթէ ոչ նախ եկեցեցէ անպատմութիւնն, և յայտնեցի մարդն անօրէնութեան, որքն կորսեան, և այլն :

(Թ. ՍՈՒՏ ԱՍՐԴԱՊԵՏՔ (Բ Պետր. Բ. 1. 3.) Լինէին և պուս մարգարէք ի ժողովրդեանն, որպէս և այժմ ի ձեզ լինիցին սուր վարդապետք որք սարգեալ մուծանին հերձուածս կորստեան :

(Թ. ՄԱՂԱՔԵՏՈՒՅԷԶ ԵՒ ՆԵՈ Ա (Յովհ. Բ. 18.) Զբազում մոլորեցուցիչք ելին յաշխարհ. որ ոք ոչ խոստովանի զՅիսուս Քրիստոս մարմնով եկեալ՝ նա մոլորեցուցիչ է և Նեռն :

Ամենայն, որ յանցանէ և ոչ կայ ի վարդապետութեանն Քրիստոսի՝ զԱստուած ոչ կանաչէ :

Նոր կտակարանն աս և ասոնց նման անուններով կ'ուզէ իմացնել թէ պիտի ըլլայ մոլորութեան ոգի մը որ հաւատացեալները ճշմարիտ վարդապետութենէն խտորեցնել կը ջանայ, ասոր համար իրեն արբանեակներ կատարծէ, և վերջապէս, եթէ հնար է, Աստուծոյ Եկեղեցին տիրապետել կ'ուզէ : Աս մոլորեցուցիչ ոգին է որ ընդհանուր անուամբ իբրև որոշ անձ մը Նեռ կոչուած է, և որուն համար ի սկզբանէ հետէ հաւատացուած է թէ պիտի գայ :

Նեռն ով ըլլալը եւ ակոր գալուստը.

Թէ արդեօք Նեռը մասնաւոր անձ մըն է թէ ոչ, կամ թէ ով և ինչպիսի մէկն է զիտնալ մեզի համար

չափ մեծ կարևորութիւն մը չունի . բաւական է մեզի զիտնալ որ Նեռը մոլորեցուցիչ է, այսինքն անոր միակ նպատակը մարդիկ Աստուծմէ, Քրիստոսէ և անոր յայտնած և ստրվեցուցած ճշմարտութիւններէն խտորեցնել է : Աս այսպէս ըլլալով կրնանք ըսել թէ ամէն սուտ վարդապետ որ կամաւ մոլորութիւն մը կը քարոզէ կամ Քրիստոսի եկեղեցւոյն մէջ մտած որ և իցէ հոգեկորոյս մոլորութիւնն, զիտնալով թէ մոլորութիւն է, պաշտպան կը կենայ, և անոր հակառակ քարոզողներն իբրև հերձուածող և մոլորեցուցիչ կը մերժէ և կը հալածէ, և ամէն կերպերով և միջոցներով կը ջանայ որ ճշմարտութեան ճայնը խեղդէ, և անոր ընդունելութիւնը խափանէ՝ Նեռին արբանեակն է և Նեռ է :

Ասոր համար մեր Տէրը օրինակի կերպով ըսած է. « Յարիցեն սուտ բրիստոսք », և Յովհաննէս առաքեալ ալ կ'ըսէ. « Նեռինք բազումք եկեալ են » :

Ասկէ յայտնի է որ Նեռը զեռ եկած չէ, այլ պիտի գայ ըսելն ալ ճիշդ չէ : Եթէ ընդունելու ալ ըլլանք թէ Նեռը մասնաւոր անձ մըն է և պիտի գայ աշխարհիս կատարածին մօտ մեծամեծ նշաններով մարդիկ, և եթէ հնար է նաև ընտրեալները, խաբելով մոլորեցնելու, սա ճշմարիտ է որ աս Նեռը ով որ է՝ իր զօրութեամբ կամ ազդեցութեամբը իր ոգւոյն արդիւնքովն արդէն և ի սկզբանէ ի վեր աշխարհին վրայ է : Ասոր ալ կը վկայէ զիբըր.

Ամենայն հոգի որ ոչ խոստովանի զՅիսուս Քրիս-

տոս մարմնով եկեալ՝ չէ նա յԱստուծոյ- և այս Նեոխնն է, զորմէ լուարուք՝ եթէ զալոց է, և արդէն իսկ յաշխարհի է (Ա. Յովհ. Գ. 3.) և դարձեալ թէ՛ Բազում մոլորեցուցիչք ելին յաշխարհ. (Բ. Յովհ. 7.)

Ե.

Թե արդեօք մոլորութիւնը Քրիստոսնեական Եկեղեցւոյ մէջ մոտք գտնւո՞ւմ :

Մոլորութիւն ըսելով ոչ միայն վարդապետութեանց կամ հաւատալեաց նկատմամբ եղած սխալ կարծիքները կ'իմացուին, այլ և բարուց մասին եղած որ և իցէ անուղղայ ընծացք կամ վարմունք: Պատմութիւնը և մեր իսկ փորձառութիւնը կը ցուցնէ թէ՛ մոլորութիւնը յիշեալ երկու հանգամանօք ալ մուտ գտած է բրիստոնեայ ժողովրդոց մէջ. սոսկալի մոլորութիւններ և զգուելի ապականութիւն բարուց: Սոյն այս իրողութիւնը թէ իբրև մարգարէութիւն և թէ իբրև եղելութիւն կը պատմեն մեզի Սուրբ զիրք: Թողունք հին Եկեղեցւոյ վիճակը զոր վերագոյն համառօտիւ ծանուցինք, այսինքն՝ Հրէական Եկեղեցւոյն մէջ տիրող մոլորութիւններն ու բարուց զեղծումները: Հոս մեր խօսքը Քրիստոնէական Եկեղեցւոյ վրայ է: Նախ մեր Տէրը յայտնապէս իմացուց ասիկա որոմանց առակովը ուր որոմին համար ըսուած է թէ մինչև հնձոց ժամանակը, այն է՝ մինչև աշխարհիս կատարածը, խառն պիտի մնայ բարեօք սերման հետ: Նոյնը կը ծանուցանէ Առաքեալը:

Լինելին և սուտ մարգարէք ի ժողովրդեանն, որպէս և այժմ ի ձեզ լինիցին սուտ վարդապետք որք սպրդեալ մեծանին հերձուածս կորստեան, և զորս Տէրն զնեաց՝ զնոսա ուրացեալ անեն ի վերայ անձանց զարգանանս կորուսաւ. և բազումք անկեալ երթիցեն զհետ նոցա անառակութեանցն, վասն որոյ ճշմարտութեանն ճանապարհ հայնոյցի (Բ. Առաք. Բ. 1, 2.)

Սուրբ հոգին ամբողջ եկեղեցի մը, այն է Սարգիկէի եկեղեցին, կը յանդիմանէ իբրև մեռեալ գործքով:

Տեսի զորքս քո զի զանուն կենդանոյ ունիս և մեռեալ ես. Լեր արթուն և հաստատեա այտուներեա զի հանդերձեալ ես մեռանիլ. քանզի ոչ գտի զգործս քո կատարեալ առաջի Աստուծոյ: (Յայտ. Գ. 1—3.) Պողոս առաքեալ ալ բրիստոնեայ վարդապետաց համար կ'ըսէ թէ՛

Սոստանան զիտել զԱստուած և գործովք իւրեանց ուրանան. պիղծք և անհաւանք, յամենայն գործս անպիտանք: (Տիտ. Ա. 16.)

Որ՞ ան եկեղեցին է արդեօք որ կրնայ համարձակիլ ըսելու թէ իր մէջ Փրկչին մարգարէացած որոմէն ցանած չէ թշնամին, մոլորութեան ապստամբողին:

Զ.

Առաջեղոց ժառնակիս զօրացած մոլորութիւնները: Չարմանք չէ որ ներկայ և անցեալ դարերուն մէջ Քրիստոնէական Եկեղեցւոյ մէջ մոլորութիւնն ու

անօրէնութիւնը մուտ գաաւ և տիրեց, որք նոյն իսկ Առաքելոց ժամանակը և անոնց Եկեղեցիներուն դեռ այն ներշնչեալ ոգոց ազդեցութեանը տակ գտնուած ատենը, մոլորութիւնն ու անօրէնութիւնը Եկեղեցւոյ մէջ իր եկամուտներն ըրած էր և կ'ընէր: Եթէ զարմանալ պէտք է, ասոր արժան է զարմանալ. ինչպէս Պօղոս առաքեալ Բաղատացւոց համար իր զարմանքը յայտնած է ըսելով.

Չարմանա՞մ զի այլպէս վաղ մտայի՞նք փոխիք յայնմանէ որ կոչեացն զձեզ ի շնորհան Քրիստոսի՝ յայլ անտարան. որ ոչ զոյ այլ. բայց եթէ իցեն ոմանք որ խոռովեցուցան իցեն զձեզ և կամ իցին շրջէլ զԱւետարանն Քրիստոսի (Գաղ. Ա. 6—10.)

Բայց որչափ որ ալ հոս Առաքեալ զարմանալ կ'երեւցնէ, ուրիշ տեղ յայտնապէս ըսած է Թէ աս ալ զարմանալու բան մը չէ և պատճառն ալ կուտայ:

Զի այնպիսիքն են սուտ առաքեալք, մշակը նենգաւորք որք կերպարանին ի կերպարանս Առաքելոց Քրիստոսի. և զեն ինչ զարմանա՞, քանզի և Ստրասնայ կերպարանի ի կերպարան շուտոյ, և ոչ ինչ է մէջ ելել և պաշտօնաւորս նորա կերպարանին ինչեւ պաշտօնաւորս արդարութեան, որոց կատարածն կարուստ է: (Բ Կորնթ. մ. Ա. 13, 13. Տես և Գաղ. Բ. 4. Յաղ. 4.)

Առաքելոց ժամանակը կային ըսողներ Թէ: գործքով կ'արդարանայ մարդ և ոչ հաւատքով (Գաղ. Գ. 5: Հռով. 28): ինչպէս որ այսօրուան օրս կան շատեր որ կ'ըսեն Թէ հոգ չէ Թող մարդիկ ինչ բաներու կ'ուզեն հաւատան, բաւական է որ ընկերութեան մէջ

բարեկիրթ, զգաստ և համեստ մարդիկ ըլլան:

Ասոր հակառակ կային ըսողներ Թէ հաւատքով միայն կարդարանայ մարդ (Յակ. Բ. 17.) ինչպէս որ կան այսօր ալ պնդողներ Թէ մարդ պէտք է որ այս ինչ կամ այն ինչ հաւատքն ունենայ, այսինքն՝ այս ինչ Եկեղեցւոյ մէջ գտնուի և անոր հաւատքը դաւանի. իսկ գործը կամ վարքը ինչպէս կուզէ ըլլայ, արձակում մը, լուացում մը կամ ուրիշ որ և իցէ արտաքին արարողութիւն մը զանիկայ իսկոյն կը մաքրէ և կ'արդարացնէ:

Կային ըսողներ Թէ արդարանալու համար պաշխարութիւններ, այսինքն՝ պահքեր, ծովեր, խարագան հագնիլ, մարմինը տանջել, և ուրիշ կերպ կերպ խտտակեցութիւններ ընել: Աս տեսակ խրատումբերութեանց համար կ'ըսէ Առաքեալը Թէ են,

Ըստ պատուիրանաց և վարդապետութեան մարդկան, որ իմաստութիւն իմն համարէ ինքնակամ կրօնիք և խոնարհութեամբ և անխայտութեամբ մարմնոյ, և այլն (Վոդ. Բ. 20, 21.)

Կային փառասիրութեան կամ հակառակասիրութեան համար կամ ուրիշ որ և իցէ նպատակաւ, ճշմարտութիւնը մինակ մեր բովն է ըսելով՝ ուրիշները (Թէ և իրօք մոլորութիւն կամ յանցանք մը չունենան, ինչպէս էր Յովհաննէս Առաքեալ) եկեղեցիէն մերժելով, Եկեղեցին պատակտողներ:

Գրեցի ինչ Եկեղեցւոյն, այլ որ յատաջարէմն է ի նոցանէ Կիրարեփէս՝ ոչ ընդունի զմեզ. Վասն այ-

նորիկ, եթէ եկից յիշեցուցից զգործս նորա զոր
 ասնէ, բանիւք չարօք շատիօսու թեան առնէ զմեզ
 աշխատ, և ոչ այսոքիւք շատացեալ, ոչ ինք ըն-
 դունի զեղբարս, և զայնոսիկ որ ընդունինն արգե-
 լու, նաև յեկեղեցոյ ևս հանէ: Սիրելի, մի լինիցիս
 նմանող չարի այլ բարոյ (Գ Յով. Գ 11):

Ասոր ալ օրինակները չունինք արդեօք մեր ժա-
 մանակին Քրիստոնէից մէջ:

Կային Պօղոսեաններ, Ապօղոսեաններ, Կեփայ-
 եաններ, այսինքն՝ փոխանակ Քրիստոսի և անոր
 խօսքին յարելու՝ նոյն Քրիստոսը և անոր խօսքն
 այս ինչ կամ այն ինչ կերպով քարոզողներուն,
 շատ անգամ նաև իրենք զիրենք և իրենց դրուժիւնը
 քարոզողներուն յարողներ, ինչպէս որ մեր ատենն
 ալ կան Պապականներ, Լուսաւորչականներ, Լու-
 տերականներ, Երիցականներ, և այլն: Բայց ինչ
 կ'ըսէ արդեօք Սուրբ զիրք այսպիսիներուն.

Եւ արդէն իսկ ի ձեզ հետ և նախանձ. ոչ ապա-
 քէն մարմնաւոր էք և ըստ մարդկան գնայք: Յոր-
 ժամ ասէ ոք ի ձէնց. Ես Պօղոսեան եմ, և միւսն թէ՛
 Ես Ապօղոսեան, ոչ մարդիկ էք: Իսկ արդ ով է
 Պօղոս կամ ով է Ապօղոս: — Պաշտօնեայք՝ որովք
 հաւատացէքն, և իւրաքանչիւր որպէս և Տէր ետ:

Վերջապէս կային Եկեղեցիներ որ իրենց մէջ
 սպրդած մոլորութեանց և զեղծմանց վրայ անհող էին:

Իրտեմ զգործս թո և զվաստակս թո և զհամբե-
 րութիւն թո, և զի ոչ բառնոս զչարս: Եւ փորձեցեր
 որ ասեն զինքնանս առաքեալս՝ և ոչ են, և հերբա-

եցիս՝ և ստեն. և համբերեցեր և վշտացար վասն
 անուան իմոյ և աշխատեցար: Այլ ասեմ առ ըեզ զի
 զաէրն թո զառաջին թողեր. յիշեա այժմ ուստի ան-
 կար և սպաշաւեա, և զառաջին գործսն թո արա.
 ապա թէ ոչ զամ ես վազվազակի, և շարժեցից զաշ-
 տարակս թո ի տեղուցէ իւրմէ, եթէ ոչ ապաշխա-
 րեսցես: Արդ զայս արա՛ զի ասեսցես զգործսն Նի-
 կողայոսի զոր ես ասեմ (Յայտ. Բ. 2—6, և 20—25):

Դժբախտաբար ասոր ալ օրինակները պակաս
 չեն մեր ժամանակը:

Քրիստոսի Առաքեալներն ու անոնցմէ ետքը զրե-
 թէ ամէն դարու մէջ Առաքրլոց հետևող ճշմարիտ
 վարդապետներ միշտ ջանացին յորդորել Աստուծոյ
 ժողովուրդը որ արդէն զօրացած մոլորութենէ և ա-
 նօրէնութենէ զգուշանայ. նոյնը պարտական է
 ընելու ամէն Քրիստոնեայ Եկեղեցի, այսինքն՝ ըզ-
 գուշանալ ամէն մոլորութենէ և անօրէնութենէ, և
 եթէ դժբախտութեամբ ասոնցմէ խմոր մը իր մէջը
 սպրդած տեսնէ, իսկոյն մէկդի ընել և մաքրել Եկե-
 ղեցին անկէ արդէն ձեռքն ունենալով Աստուա-
 ծային պատգամները որոնք միշտ կարդալու և
 քննելու, և ինիւժ կրօնից և բարոյից զինքն անոր
 հրամաններուն համաձանեցնելու պարտական է:

Յ.
 Մոլորութիւնն ու անօրէնութիւնը (Նեոք) արգիւրդ
 գօրութիւններ:
 Սուրբ զիրքը ծանուցանելէն ետքը թէ Նեոք կամ

կորստեան որդին , այն է մօլորութիւնն ու անօրէնութիւնը Եկեղեցւոյ մէջ պիտի մտնէ , Թշնամին որոմը մարուր սերմանը մէջ պիտի ցանէ , կը ծանուցանէ նաև Թէ որքնք են այն միջոցները որոնք մօլորութիւնն ու անօրէնութիւնը Քրիստոսի ժողովրդեանը մէջ մտնելու կրնան արգիլել , ան զօրութիւնը կամ զէնքը որով Քրիստոնէական Եկեղեցի կարող պիտի ըլլայ պատերազմիլ կորստեան որդւոյն դէմ , Ասոնք են ,

Նախ՝ հաւատացելոց Քրիստոսով միութիւնը :

Այլ ոչ վասն նոցա միայն ազաչեմ , այլ և վասն ամենայն հաւատացելոց բանիւ նոցա յիս , զի ամենեքեան Գ իցին : Որպէս զու Հայր յիս և ես ի բեզ՝ զի և նոքա ի մեզ իցեն . զի և աշխարհ հաւատացէ եթէ զու առաքեցեր զիս : Եւ անաւասիկ ես ընդ ձեզ եմ զամենայն աւուրս մինչև ի կատարած յաշխարհի Յովհ . ԺԵ . 21 . Մատթ . ԻԸ . 20 :

Երբ Քրիստոս իր հաւատացելոցը հետ կ'ըլլայ , եթէ ոչ երբ անոնք միացեալ են անոր անունովը .

Ուր երկու կամ երեք ժողովեալ իցեն յանուն իմ , անդ եմ ես ի մէջ նոցա (Մատթ . ԺԸ . 20 :)

Ինչպէս կրնան հաւատացեալք մի ըլլալ Քրիստոսով , երբ Քրիստոս քարոզելու տեղ մարդիկ քարոզեն , և յանուն Յիսուսի պարծենալու տեղ՝ ուզեն պարծենալ յանուն Պօղոսի , Ապողոսի , և Կեփայի , կամ ուրիշ որևիցէ մարդոյ :

Երկրորդ՝ Հաւատացելոց իրար սիրելը :

Պատուիրան նոր տամ ձեզ զի սիրեցէք ըզ

միմեանս , որպէս սիրեցի ես զձեզ , զի և զուք սիրեցիք զմիմեանս . յայտ զիտասցեն ամենեքեանեթէ իմ աշակերտք էք , եթէ սիրեցէք զմիմեանս : Եւ մէք հաւատացաք եւ ծանեաք զսէրն՝ Աստուծոյ զոր ունի առ մեզ : Աստուած սէր է , և որ կայ ի սէրն՝ բնակեալ է յԱստուած , և Աստուած ի նմա բնակէ (Յով . ԺԳ . 14 , 55 , Ա . Յովհ . Գ . 20 :

Եթէ սէրն է նշան Քրիստոսի աշակերտութեան , եթէ իրար սիրողներու մէջ միայն կը բնակի Տէրը , ինչ ցաւ պիտի ըլլայ ճշմարիտ Քրիստոնէի մը համար տեսնել այնպիսի Եկեղեցիներ որոնք մարդոց պատուիրած ականդութիւնները , Աւետարանէն դուրս և անոր հակառակ վարդապետութիւններ պաշտպանելու համար կը նզովեն , կը բանադրեն և Եկեղեցիէն կորոզեն , ուր Առաքեալը կաղաղակէ ըսելով Թէ , եթէ մէկը ձեզի ուրիշ Աւետարան քարոզէ , երկինքէն Հրեշտակ մ'ալ ըլլայ , այնպիսին նզովեալ ըլլայ :

Երրորդ՝ հաւատացելոց սրբութիւնը :

Սուրբ արա զնոսա ճշմարտութեամբ բով , զի քո բանդ ճշմարտութիւն է : Որպէս զիս առաքեցեր յաշխարհ , և ես առաքեցի զնոսա յաշխարհ , եւ ի վերս նոցա ես սուրբ առնեմ զանձն իմ , զի եզիցին և նոքա սրբեալը ճշմարտութեամբ : Վասն որոյ զըրեալ է թէ եղբուք սուրբ զի ես սուրբ եմ : Եւ եթէ հայր կոչէք զայն որ առանց ականատեթեան դատի ըստ իւրաքանչիւր գործոց , ապա երկիւղեալ զձեր պանդրխտութեան ժամանակս զնասչիք (Յով . ԺԷ . 17 . 18 . Ա . Պետ . Ա . 10 17) :

Եթէ Քրիստոնէան ճշմարտութեամբ սուրբ է, որ է Աստուծոյ խօսքը, ինչ պիտի ըսեն ան Եկեղեցիները որոնք աս խօսքը գրեթէ գրուանի տակ դրած կը ջանան սրբել հաւատացեալները ջրհնեալ ջուրերով կամ իւղերով, պատկերներով և ուրիշ նիւթական առարկաներով, ուղտագնացութիւններով, պահովք և ուրիշ մամուտ արդարութիւններով և գանազան արարողութիւններով. քանի որ Առաքեալը կը քարոզէ Թէ օրէնքին գործքերովը մարդ չի կրնար արդարանալ, այն է՝ լուացումներով, կերակուրներու և օրերու խտրութիւններով. և Թէ՛ եթէ Թլփատուիք, Քրիստոս ձեզի օգուտ մը չներ:

Չորրորդ՝ Սուրբ գրոց ընթերցումը:

Սաենայն զիրք Աստուածաշունչ և օգտակարք ի վարդապետութիւն են և ի յանդիմանութիւն, և յուղղութիւն և ի խրատ արդարութեան զի կատարեալ իցէ մարդն Աստուծոյ յամենայն գործս հաստատեալ: Եւ ունիմք հաստատագոյն զբանն մարգարէական, որում է Թէ անսայցէք բարսք առնէք, իբրև ճրագի որ տայցէ լոյս ի խաւարչտին տեղոջ, մինչև ախն լուսաորեացէ և արուսեակն ծագեացի ի սիրտս ձեր: Քանզի ոչ է Թէ ըստ կամաց մարդկան տուաւ մարգարէութիւն երբէք, այլ ի Հոգւոյն սրբոյ կրեալք խօսեցան մարդիկ Աստուծոյ Բ. Տիմ. Գ. 15. Բ. Պետ. Ա. 19, 21):

Աւերող է յիշեցնել Թէ կան այնպիսի Եկեղեցիներ որոնք Սուրբ գրոց ընթերցումը իբրև վնասակար արգիլած են, կամ, եթէ չեն արգիլած, անիկա կեր-

պով մը անմատչելի ըրած են ժողովրդեան, մարդոց գրուածներն Աստուծոյ խօսքին տեղը դնելով. կենդանի ջրոյ աղբիւրը Թող տալով՝ իրենց ծակոտ գուրբեր փորած են:

Հինգերորդ՝ Հաւատացելոց անձնուրացութիւնը:

Եթէ որ կամի զինի իմ գալ, ուրասցի զանձն, և սոցէ զխաչ իւր հանասագ, և եկեսցէ զհետ իմ. զի որ կամիցի զանձն իւր կեցուցանել՝ կորուսցէ զնա և որ կորուսցէ զանձն իւր վասն իմ՝ կեցուցէ զնա: Եւ կոչեալ առ ինքն զժողովուրդն աշակերտօքն հանդերձ սսէ ցնոսա. Եթէ որ կամի գալ զինի իմ, ուրասցի զանձն իւր և բարձցէ զխաչ իւր և եկեսցէ զինի իմ Ղուկ. Թ. 24. Մատթ. Ը. 54):

Վեցերորդ, Եկեղեցւոյ պաշտօնեաներուն վրայ զգուշութիւն:

Ձերիցուէ չարախօսութիւն մի ընդունիցիս, բայց եթէ երկուք և երեք վկայիւք. իսկ որ մեզանչենն՝ առաջի ամենեցուն յանդիմանեա զի և այլքն երկիցեն: Վկայութիւն դնեմ առաջի Աստուծոյ և Յիսուսի Քրիստոսի ընտրելոց հրեշտակաց, զի զայդ պահեսցես առանց մտահանութեան: Մի ինչ սուներ աշառանօք: Ձեռս վաղվազակի յուրուք վերայ մի դնիցես, և մի կցորդ լինիցիս մեղաց օտարաց. զանձն քո սուրբ պահեսչի (Ա. Տիմ. Ե. 19, 22. Գ. 1, 15. Տիմ. Ա. 5. 17):

Աս մասին ալ չունինք արդեօք Քրիստոնէայ Եկեղեցեաց պաշտօնեաներուն նկատմամբ ըսելու շատ բաներ որոնք յոռութեամբ կանցնենք:

Յօժներորդ՝ Քրիստոսի Եկեղեցի եմ ըսողը պետք է որ Առաքելոց և Մարգարէից հիմանը վրայ շինուած ըլլայ, այն է Սուրբ գրոց վարդապետութեանը վրայ միայն, առանց մարդոց պատուիրածներն ալ մէկտեղ խառնելու :

Այլ այսուհետև ոչ էք օտարք և պանդուխտք, այլ քաղաքակիցք սրբոց և ընտանիք Աստուծոյ, շինեալք ի վերայ հիման Առաքելոց և Մարգարէից, որոյ է գլուխ անկեանն Քրիստոս Յիսուս : Գիտացես թէ որպէս պարտ իցէ քեզ ի տան Աստուծոյ շրջել որ է Եկեղեցի Աստուծոյ կենդանոյն, սխն և հաստատութիւն ճշմարտութեան (Յիւնս. Բ. 19. 20 :

Աւթերորդ՝ գիտնալ որ Քրիստոսնեան Աստուծոյ միանգամայն մամոնայի չի կրնար ծառայել :

Ոչ կարէք Աստուծոյ ծառայել և մամոնայի : Իբրև լսելին զայս Փարիսեցիքն, բանզի արծաթասէրք էին, և անզոսնէին զնա : Որք զամենայն տունս կոծանեն, և ուսուցանեն զոր չէ արժան որքան վասն զօշաքաղութեան : Եւ ազանութեամբ մտացածին բանիւք առնեն զձեզ վտարանդի, որոց դատաստանն ի բնէ ոչ զատարկանայ, և կորուստ նոցա ոչ նիրհեացէ : Դուի. ԺԶ. 13. 14. Տիա. Ա. 10. 11. Բ. Պ. Բ. 5) :

Եկեղեցւոյ պաշտօնեաներուն արծաթսիրութիւնը ոչ ապարէն իբրևամբ առակ եղած է հաւատացելոց մէջ, « Արարիք զտուն հօր իմոյ տուն վաճառի » :

Իններորդ՝ Քրիստոսի Եկեղեցւոյն կառավարութիւնը հոգևոր ըլլալու է. ինչ են ուրեմն բանտն, արսորը և այլք հերետիկոս կամ յանձաւոր համարուածներուն :

Զի ոչ է մեզ պատերազմ ընդ մարմնոյ և ընդ արեան այլ ընդ իշխանութիւնս և ընդ աշխարհակալս խաւարիս այսորիկ, ընդ այսս չարութեան որ ի ներքոյ երկնից : Եւ ի վերայ այսր ամենայնի տէր զվանանն հաւատոց որով կարող լինիցիք զամենայն նետս մուխս չարին շիջուցանել : և առէք զազգաւարտն վերկու թեան և ըզտուսեր հոգւոյն որ է բանն Աստուծոյ : Եւ եղև հակառակու թիւն ի մէջ նոցա թէ ո՞ ի նոցանէ համարիցի մեծ. և նա ասէ ցնոսա. թագաւորք ազգոց տիրեն նոցա, եւ որ իշխենն նոցա՝ բարերարք կոչին. այլ դուք, ոչ այնպէս այլ որ մեծն է ի ձեզ՝ եղիցի իբրև զկրտսերն, և առաջնորդն իբրև զսպասաւոր : Հնազանդ լերուք ամենայն մարդիկէլէն ստեղծուածոց, եթէ թագաւորի՝ առաւել ումեք : Յիւնս. 12. 17 : Դուի. ԻԲ. 24. Ա. Պետ. Բ. 13. 13 :

Տասներորդ՝ Քրիստոսի եկեղեցին կը հալածուի ոչ թէ կը հալածէ :

Զայս խօսեցայ ընդ ձեզ զի մի զայթակղեսցիք ի ժողովրդոց իւրեանց հանիցեն զձեզ. այլ եկեացէ ժամանակ զի ամենայն որ սպանանիցէ զձեզ՝ համարիցի պաշտօն մատուցանել Աստուծոյ. և զայս արտասցեն ընդ ձեզ, բանզի ոչ ծանեան զնայր և ոչ զիս : Ոչ վասն իմ ինչ եկն բարբառս այս, այլ վասն ձեր : Այժմիկ դատաստան է աշխարհիս այսորիկ, այժմիկ իշխան աշխարհիս այսորիկ ընկեցի արտարն : Զոր Տէր Յիսուս սատակեացէ Հոգւով լերանոյ իւրոյ, և խարանեացէ յայտնութեամբ զալատեան իւրոյ (Յով. ԺԶ. 1, 5. ԺԲ : 50. 51 : Բ Թէս. Բ. 8 :

Սգ թող ուրեմն մոլորութեան և անօրինութեան եզրոյն :

ազդեցութենէն ազատ եղող Քրիստոսի եկեղեցին ըլլալ ուզողներն՝ բոլոր աս բաներուն զգուշանան, և հեռացնեն զանոնք իրենցմէ, եթէ անոնց հակառակ բան մը ունին. Թող զիտնան թէ՛

Ձիարդ պարտ իցէ մեզ շրջիլ ի տան Աստուծոյ որ է Եկեղեցի Աստուծոյ կենդանւոյ, սիւն և հաստատութիւն ճշմարտութեան :

Ը.

Եկեղեցիներն առաջնական շառիւղն կը խոստրին. Պառակտումներ, Գայրակոյրիւնք :

Ոչ որ կրնայ ուրանալ թէ ճշմարիտ կրօնքի և աստուածապաշտութեան պտուղներն են միութիւն, սէր, սրբութիւն, խոնարհութիւն, անձնուրացութիւն և որ ինչ ասոնց նման է, իսկ ճշմարտութենէ ամէն խոտորում ասոնց հակառակ արդիւնք կրնայ ծնանիլ այն է երկպառակութիւն, ատելութիւն, անսրբութիւն, հպարտութիւն, տիրապետութիւն, այլովքն հանդերձ : Աս տարբերութիւնը կը տեսնենք Հեծանոս ազգաց ու Աստուծոյ ժողովրդեան մէջտեղ, նա մանաւանդ նոյն իսկ Աստուծոյ ժողովրդեան մէջ աստուածապաշտներուն և չարերուն մէջտեղ : Այսպէս մէկ կողմանէ կեղլեն մեր առջևը Կայեն, ջրհեղեղի դարուն մարդիկը, Փարաօն, Կորիս Դադան և Աբիրոն, Հեղեայ որդիքը, և այլք. միւս կողմանէ նախաջրհեղեղեան նահապետք, Աբրահամ, Մովսէս, Դաւիթ, և ասոնց նմանները : Սուբ զրոց ալ բոլոր պատուէրները, խրատներն ու սպառնալիքն

առ այս ուղղեալ են, յորդորել զմեզ որ ճշմարտութեան գործերուն հետևիկնք, ու անոր հակառակ գործերէ խորշինք : Եւ զիտենք որ բոլոր անոնք որ ճշմարտութենէ են՝ անոր ձայնին կը լսեն :

Ամէն Եկեղեցի կը պարծի թէ առաքելական է. ապա պէտք է որ անոր սկզբունքներն Առաքելոց նըպատակին համաձայն ըլլան : Ինչ՞ էր ուրեմն Առաքելոց նպատակը Նոր կտակարանէն շատ յատնի կերևայ : Առաքելոց նպատակը Թագաւորական կամ տիրապետական պահանջումներ ունեցող ընկերութիւններ հաստատել չէր, ուստի և անոնց ձեռքով և անոնցմէ անմիջապէս ետքը հաստատուած Եկեղեցիներն ուրիշ բան չէին, բայց հաւատացելոց ժողովներ որոնք առանց իրենց մէջ կամ իրարու վրայ տէրութիւն կամ իշխանութիւն մը բանեցնելու, Աւետանին հաւատքով միայն միացեալ՝ իրարու եղբայրակից և կարեկից, բայց ազատ ոգւով այն մի, սուրբ, Կամուղիկէ բրիստոնէական մեծ մարմինը կը կազմէին : Աս մասին պէտք է որ հոս քիչ մը Նոր Կրտակարանին վկայութիւնները խորհրդածութեան առնենք, տեսնելով թէ ինչ կը պատուիրէ մեր Տէրը Առաքելոց, երբ զանոնք իւր Եկեղեցին կազմելու կը խրկէ, և ինչ կը պատուիրեն Առաքեալք իրենց հաստատած Եկեղեցիներուն և անոնց պաշտօնեաներուն :

Քրիստոս Տէրն մեր ըսաւ Առաքեալներուն, Կնացէք այսուհետև, աշակերտեցէք զամենայն

հեթանոսս , մկրտեցէք զնոսս յանուն Հօր և Որդոյ
և Հոգւոյն Սրբոյ . ուսուցէք նոցա սրանկ զամենայն
որ ինչ պատուիրեցի ձեզ . (Մտթ . ԻԸ . 19 . 20) :

Իսկ Եկեղեցւոյն մէջ վարդապետութիւն և վարուց
մարրութիւնը պահելու նկատմամբ , անոնց սա մի-
այն ըսաւ :

Եթէ մեզիցէ քեզ եղբայր քո երթ յանդիմանեա
զնա յորժամ դու և նա միայն իցէք : Եթէ լուիցէ քեզ,
շահեցար զեղբայր քո . ապա թէ ոչ լուիցէ քեզ , առ
քնդ քեզ միւս ևս կամ երկուս . զի ի բերանոյ երկուց
և երկից վկայից հաստատեացի ամենայն ըսն : Եւսկ
եթէ և նոցա ոչ լուիցէ , անասիր յԵկեղեցւոյ . ապա
թէ և Եկեղեցւոյն ոչ լուիցէ , եղիցի քեզ իբրև զհե-
թանոսսն և զմաքնաւորս . (Մտթ . ԺԸ . 15 . 17) :

Առաքեալն ալ Տիմոսի , զոր կրետէի Եկեղեցւոյն
վրայ հովիւ կամ եպիսկոպոս զրած էր՝ կըսէ :

Յառնէ՛ հերձուածողէ , յետմիանգամ և երկիցս խը-
քատելոյ , հրաժարեալիւր . զիտասլիւր զի թխրեալ է
այնպիսին և մեղանչէ անձամբ զանձն զատապարտ-
եալ (Տիմ . Գ . 10 , 11) :

Իսկ կանաւարութեան կամ մանաւանդ տիրապե-
տելու մասին՝ յայտնապէս զգուշացուցած է Տէրք Թէ՛

Թագաւորը ազգաց տիրեն նոցա , և որ իշխենն նո-
ցա՝ բարերարք կոչին . այլ զուր ոչ այնպէս . այլ որ
մեծն է ի ձեզ եղիցի իբրև զկրտսէրն , և առաջնոր-
զըն իբրև զսպասաւորն (Ղուկ . ԻԹ . 25 . 26) :

Իսկ Առաքելոց զալով՝ նախ Պողոս Տիմոթէոսի գր-
բերով կըսէ :

Ձայս գրեմ առ քեզ՝ զի ակն ունիմ ի մօտոյ զալ .
ապա թէ յամեցից զիտասցես թէ որպէս պարտ ի-
ցէ քեզ ի տանն Աստուծոյ շրջիլ որ է Եկեղեցի Աս-
տուծոյ , սիւն և հաստատութիւն ճշմարտութեան
Ա . Տիմ . (14 . 15) :

Իսկ Թէ ինչպէս շրջիլ կամ վարուիլ կը պատուիրէ՛
տեսնենք :

Ձոր լուար , կըսէ , յինէն բազում վկայիւք՝ զայն
աւանդեացիս հաւատարիմ մարդոց որք բաւական ի-
ցեն և զայս ուսուցանել , Պարտ է՛ եպիսկոպոսի ա-
նարատ լինել , միոյ կնոջ այր , հեզ , ցած , պարկեշտ ,
հիւրաւէր , ուսուցիչ . մի թշնամանող , մի հարկա-
նող , այլ հանդարտ , մի կռուող , մի արծաթասէր ,
զի իւրում տանն բարուք վերակացու լեալ իցէ , որդ-
եակս ունիցի որ ի հնազանդութեան կայցեն ամենայն
սրբիկշտութեամբ . ապա եթէ ոք իւրում տանն վե-
րակացու չգիտիցէ լինել . զիարդ Եկեղեցւոյ Աստու-
ծոյ խնամակալ լինիցի : Մի մատաղատունկ զի մի հը-
պարտացեալ ի դատաստանս ստտանայի անկանիցի .
այլ պարտ է նմա վկայութիւն բարի և յարտաբնոցն
ունել . Նոյնպէս և զսարկաւազունս պարկեշտս , մի
երկըրան , մի զինեսերս , մի՛ զօշաքաղս , այլ ունի-
ցին զխորհուրդ հաւատոցն սուրբ մտօք . ինքեանք
նախ փորձեսցին և ապա ի պաշտօնն մատիցեն , զի
անարատք իցեն : Նոյնպէս և կանայք նոցա պար-
կեշտք . մի՛ չարախօսք , հեզք , հաւատարիմբ յամե-
նայնի : Սարկաւազունք լինիցին միոյ կնոջ այր , որք
որդւոց իւրեանց բարուք վերակացու լեալ իցեն և
տանց իւրեանց (Բ . Տիմ . Բ . 2 : Ա . Տիմ . Գ . 1 . 12) :

... Բուն անոր տուած խրատին մէջ ալ կրսէ .

— Երկնակ լինիչիր հաւատացելոց՝ բանիւք , զնաց-
իւք , սիրով , հաւատովք , սրբութեամբ . միա զիր
ընթերցուածոց մխիթարութեան՝ վարդապետու-
թեան (Ա . Տիմ . Գ . 12 . 13) :

Նոյն Առաքեալը Տիտոսի .

Վասն այսորիկ իսկ թողի զքեզ ի Կրեաէ զի որ
ինչ միանգամ պակաս իցէ՝ ուղղեսցես , և կացուացես
ըստ քաղաքաց երիցունս որպէս և ես քեզ պատուի-
բեցի . Նթէ ոք անարատ իցէ , միոյ կնոջ այր , որդ-
եակս ունիցի հաւատացեալս և ոչ յամբարտաւանու-
թիւն անառակութեան կամ անհնազանգս , զի պարտ
է եպիսկոպոսին անարատ լինել որպէս և Աստուծոյ
անտեսի , մի յանդուզն , մի բարկացող , մի թշնամանող ,
մի հարկանող , մի զօշաբազ , այլ հիւբասէր , բարե-
սէր , ցած , արդար , սուբբ , ժուժկալ , վերակացու
լինել հաւատարիմ բանին վարդապետութեան , զի
կարող իցէ և մխիթարել ողջմտութեամբ վարդապե-
տութեանն , և զհակառակորդան կշտամբել : Ամենե-
ցուն զանձն օրինակ կացուցանել զործոց բարութեան
վարդապետութեամբ զանեղծութիւն ունել , զսրբու-
թիւն , զպարկեշտութիւն , զբանն ողջմտութեան ,
անալարսաւ լինել , զի որ հակառակորդն իցէ՝ յամօթ
լիցի , և մի ինչ ունիցի ասել զմէնչ չարութիւն (Տիտ .
Բ . 7 . 8) :

Իսկ Պետրոս իրեն հաւասար կոչելով բոլոր եկե-
ղեցւոյ պաշտօնեաները՝ կրսէ .

Զերիցունս այսուհետեւ ազաչեմ՝ իբրև երեցակից՝
միայ չարչարանացն Քրիստոսի , որ և հանգերձ-

եալ փառացն յայտնելոց հաղորդ . Արածեցէք՝ որ ի
ձեզ հօտք է Աստուծոյ , վերակացու լինել մի իբրև
ակամայ՝ այլ կամաւ ըստ Աստուծոյ . մի զօշաբազու-
թեամբ , այլ յօժարութեամբ . մի իբրև տիրելով վի-
ճակացն , այլ լինել օրինակ հօտին . զի յերելի հու-
ուսպեալին՝ ընդունիցիք զանթառամ փառացն պասկ .
Ա . Պետ . Ե . 1—4) :

Առաքեալը Քրիստոսի Եկեղեցւոյն մէջ տիրապե-
տութիւն կամ իշխանութիւն հաստատելու գաղափար-
էն այնչափ հեռու կերևան , որ Եկեղեցին իբրև ըն-
տանիք մը կը նկատեն , և անոր պաշտօնեաները
վերակացու և Աստուծոյ անտեսներ կը կոչեն : Եւ
թէ աս սկզբունքէն հեռանալուն արդիւնքն ինչ կրք-
նայ ըլլալ՝ ան ալ կը զուշակէ Առաքեալը հետեւեալ
խօսքով .

Իսկ եթէ ոք այլազբ ինչ ուսուցանիցէ . . . այնպի-
սին նպարտացեալ է , և ոչինչ ոչ զխտէ , այլ տապի
ի խնդիրս և ի բանս հակառակութեան , ուստի լինին
նախանձ , հեռ , հայնոյութիւն , կարծիք չարնաց ,
խարդախութիւնք սպականելոց մտած մարդկան և
օտարացելոց ի նշմարտութենէ անտի , որ շահավա-
ճաւ համարին զաստուածապաշտութիւն . բայց դու
մերժեալիք յայնպիսեանց (Ա . Տիմ . Զ . 3—5) :

Ասպէս եղև արդեօք Եկեղեցին . այն , դժբաղ-
տաբար . Առաքելական զարբ կանցնի , Եկեղեցին
առաքելական շաւղէն երթալով կը հեռանայ . և ինչ
կը տեսնենք այնուհետև . պառակտումներ , հերե-
տիկոսութիւններ , աղանդներ , իշխանութիւն , վի-

ճակներու տիրել, թեմերու համար Եպիսկոպոսաց մէջ կռիւ : Ժողովներ կըլլան, թեմեր կորոշուին, սահմաններ կը կտրուին, Պատրիարզութիւններ կը հաստատուին. անոնք բաւական չեն ըլլար՝ դարձեալ ուրիշներ. մտրապօլտական իշխանութիւններ, պատուասիրութեան և տիրապետութեան ոգի պատրիարզութիւնն ալ բաւական չըլլար՝ ուրիշ տիտղոսներ, տիեզերական եպիսկոպոս մը Հռոմ, անոր նախանձորդ ուրիշ մը նոր Հռոմ (Կոստանդնուպօլիս), իրար նզովել, Աւետարանէն վկայութիւններ փնտոել թէ որոնն է արդեօք տիրելու իրաւունքը : Պարձեալ կռիւներ, անհաշտ ատելութիւն, բաժանում, արևմտեան և արևելեան Եկեղեցի. աս ալ բաւական չըլլար՝ աւելի մեծ պահանջումներ. ինչ, զուլս Եկեղեցոյ, Պետրոսի յաջորդ, Քրիստոսի փոխանորդ, բացարձակ իրաւասութիւն. Հռոմ Քրիստոնէութեան կեդրոն, Թագաւորութիւն, կանոնական իրաւունք, կոնդակներ, հրամաններ բոլոր աշխարհք, չնազանդողներուն վրայ բանադրանաց կայժակներ, Թագաւորներն իրենց ամոռէն ինկած հրատարակել, ազգ ազգի վրայ յարուցանել : Ասոնք ալ բաւական չեն, հաւատաքննութեան ատեաններ, բանտ, քարտր, խարոյկ, խաչակրութիւններ այլազգ կարծիք ունեցողներուն դէմ, պատերազմներ, քաղաքներու աւերում, արիւնհեղութիւն, սոսկալի բաժանում, երեսնամեայ կրօնական պատերազմ Արևմտեան և Արևելեան բաժանմանց), կամ

Պապականութեան և Որթոտորութեան վրայ՝ Լուտերականութիւն, դարձեալ երկպառակութիւններ, անվերջեանալի բաժանում, թող ուրիշ կռիւներն ու արիւնհեղութիւնները, ատելութիւնը, հալածումները. անհասատից առջև սոսկալի գայթակղութիւնները :

Իսկ Եկեղեցեաց իշխաններուն (քանզի Աստուծոյ տնտեսներ անունը իշխաններու փոխուեցաւ) գալով՝ գայթակղութիւններ, զեղծում, մոլորութիւններ :

Եթէ կայ մէկը որ չափազանցութիւն կը կարծէ մեր աս համառօտ նկարագրութեանը մէջ, այնպիսին պատմութեանց ընդարձակ էջերուն կ'ուղարկենք :

Պ.

Հայաստանեայց Եկեղեցոյն վրայ տեսութիւն մը :

Մոլորութեան և անօրէնութեան Եկեղեցոյ մէջ մտնելուն, Եկեղեցիներուն ալ անոր անսալով Առաքելական շաւղէն խտտորելուն, և անկէ յառաջ եկած բաժանմանց և գայթակղութեանց վրայ ընդհանոր կերպով խօսելէ ետքը՝ հարկ է որ մեր տեսութիւնը քիչ մ'ալ բուն մեր վրայ դարձնելով, տեսնենք թէ քրիստոնէայ Եկեղեցեաց առաքելական սկզբանց հետ շատ քիչ միաբանող ընծացիցը նկատմամբ Հայաստանեայց Եկեղեցին ինչ գաղափար, ինչ զգացում և ինչ վարմունք ունեցաւ :

Նախ պէտք է խոստովանիլ թէ Հայաստանեայց Եկեղեցոյն պատմութիւնը եզական է : Աս Եկեղեցին Արևելեան կամ Յոյն Եկեղեցոյն դուստրը ըլ-

լալով, անոր ծոցին մէջ ծնած, իբր դար ու կէս ալ
 անոր տուած կամովը սնանակէն ետքը, կարծես թէ
 գուշակելով՝ Եկեղեցւոյ հոգւոյն մէջ ըլլալու փոփո-
 խութիւնը, կամ անոր առաքելական շաղկէն հեռա-
 նալու տրամադրութիւնը, առանց անկէ բոլորովին
 կտրուելու և բաժնուելու, ինք զինք կղզիացուց, ազ-
 գային Եկեղեցւոյ մը հարկաւոր եղող ամէն պատրաս-
 տութիւն տեսնելով: Թէ աս իրողութիւնը նրջափ
 օգտակար եղաւ մեր ազգային Եկեղեցւոյն իր վրայ
 առաքելական պատկերը բոլորովին անճանաչ չընե-
 լու համար՝ ասիկայ այնպէս յայտնի է որ մեր աս հա-
 մառօտ գրութեան մէջ ապացուցուելու կարօտ չէ:

Հայաստանեայց եկեղեցւոյն առաքելական սկզբ-
 բանց հաւատարիմ մնալու բարեբաղդ վիճակին մէջ
 հարկ էր նախ որ մոլորութեան և ապականութեան ո-
 զին սպրդելով անոր մաքուր գանգուածին մէջ իր օ-
 տար խմորը դնելու ջանար: Հարկ էր եկրորդ որ
 Հայաստանեայց Եկեղեցին, կամ մանաւանդ անոր
 երևեցուցիչը եղող վարդապետող մասը՝ իրմէ մեծ
 Եկեղեցիներուն իշխանաբար մանաւանդ քան Քրիս-
 տոնէաբար մեծնալու փայլունէն խտողելով ջանար
 ըստ կարի ինքզինք անոնց նմանցնել: Արդարև չենք
 տեսներ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ մէջ նախնածաց
 զլլտուն մէջ նկարագրուած բոլոր ան գարշումիւննե-
 րը, չենք տեսներ անօրէնութեան որդին անոր տա-
 ճարին մէջ իր ամէն սրբապիղծ ձեռնարկութեամբը
 բոլոր զօրութեամբ բազմած, բայց կ տեսնենք որը

ինչ որ է արևելեան կամ մանաւանդ արևմտեան Ե-
 կեղեցին խիստ մեծ չափով մը, նոյնն է Հայաս-
 տանեայց եկեղեցին շատ փոքր չափով. կամ՝ ինչ
 որ առջիններն են դրութեամբ, նոյնն է վերջինը ի-
 վիք իւրը՝ նմանութեամբ: Այսպէս կը տեսնենք Հա-
 յաստանեայց եկեղեցւոյ մէջ ամէն զեղծման պատ-
 ճառ եղող այն զօրաւոր դիտումը՝ Եկեղեցւոյ մը բո-
 լոր արտօնութիւնները մասնաւոր մարմնոյ մը մէջ
 որ Եկեղեցւոյն կարևոր բայց փոքր մասն է՝ վերաց-
 եալ կերպով կեդրոնացնելու սկսիլ, որ յետոյ սա-
 կառ առ սակառ Թանճրանալով կղեր կամ գերագան-
 ցապէս Եկեղեցի անունը կառնէ: Կը տեսնենք Հա-
 յաստանեայց եկեղեցին ալ Եկեղեցւոյ պաշտօնեւ-
 թիւնը Եկեղեցական իշխանութեան և իրաւատու-
 թեան փոխած. իր պաշտօնեաները մեքենապէս
 զործող Ղևտական ծիսակատարներ քան թէ փրկու-
 թեան բանին կենդանի քարոզներ ըրած, յայտնեալ
 ճշմարտութեանց վրայ հիմնուած առաքելական հա-
 ւատալեաց բով՝ ժողովոց մարդկային տկար վճիռնե-
 րուն վրայ հաստատուած աւանդութիւններն ու
 պատուէրները դրած. անոնց պահպանութեանը,
 կրնանք ըսել, աւելի նախանձաւոր ըլլալով քան
 աստուածային ճշմարտութեանց, Աստուծոյ որ հոգի
 է՝ հոգւով և ճշմարտութեամբ միայն ըլլալու պաշտօ-
 նը՝ նիւթապէս և իբր ձև միայն կատարուած արա-
 րողութիւններով փոխանակած, ամուրթութիւնը, եթէ
 ոչ բոլորովին, արևմտեան Եկեղեցւոյ մը նման, գէթ

ըստ մասին սրբացուցած, ամուսնացեալ երիցունք ըստ իմիք նուաստացնելով, և այլք որ ի կարգին:

Յաւալին ան է որ Հայաստանեայց կղերք ոչ միայն կը վշտանայ, կը ցասնու, չ'ախորժիր ըսել, կ'ատէ երբ իր վերքերն իրեն կ'իմացնեն, Թէ և զիտէ Թէ իրօք այն վերքերը կը կրէ, այլ և, փոխանակ շքնորհակալ ըլլալու որ շատ քիչ վարակեալ է Քրիստոնէութեան մարմինը շատոնց փտտեցնող այն սուկայի քաղցկեղէն, նախանձիլ կը Թուի երբեմն նախընթաց գլխոյն նկարագիրն ունեցող եկեղեցական տիրապետութեան վիճակին, Թերևս կարծելով Թէ նախատինք է իրեն այն քրիստոնական ժողովրդական համեստութիւնը զոր քիչ շատ պահած է, կամ Թէ՛ զուրկ մնացած է այն սուրբ հոգևոր Թագաւորութենէն, վասն զի չունի եկեղեցական Թագաւորի մը կացութիւնը որ զգուանք եղած է երկրի, տարակոյս չկայ Թէ և երկնից:

Հայաստանեայց եկեղեցին տկար է կըսուի. բայց ինչու համար. մի՞թէ անոր համար որ Պապ չունի, կամ Պապական չէ կամ վասն զի բաժանեալ մնացած է այս ինչ կամ այն ինչ մեծ եկեղեցիէ մը, Թէ վասն զի չունի առաջին դարերուն Քրիստոնէից Հռոմէական խորխոր պետութեան անգամ յաղժող զօրութիւնը: Եթէ խնդրոյն պատասխանը աս վերջինն է, և տկար է Հայոց եկեղեցին վասն զի չունի կամ կորուսած է այն զօրութիւնը, ինչո՞վ կարող է ստանալ զայն. Թող կարգա Նոր Կտակարանը, պիտի

սորվի. այլ կարդայ ոչ այնպէս ինչպէս կը կարդացուի ամէն օր Եկեղեցւոյ բեմէն, այլ Բերիացի Հրէից պէս որոնք «Ազնուագոյնք էին քան որ ի Թեսաղոնիկն էին, որ և ընկալան զբանն ամենայն յօժարութեամբ. հանապազ բննէին զգիրս Թէ իցէ այս այսպէս է»:

Ժ.

Հայոց եկեղեցին քարեկարգութեան կարօտ է. այլ ոչ կրօնախոխութեան.

Աս վերնագրին միտքը բաւական յայտնի է, բայց համառօտ բացատրութիւն մը չենք կարծեր Թէ անօգուտ պիտի ըլլայ: Հայոց եկեղեցւոյն պակասութիւն մը չէ ազգային անկախ եկեղեցի մը ըլլալը. անիկայ աս դիրքին մէջ ոչ Քրիստոնէական եկեղեցի մը ըլլալէն կը դադրի, ոչ ալ ընդհանուր Քրիստոնէական միութենէն բաժնուած կ'ըլլայ, քանի որ Քրիստոնէութեան էութիւնը կացուցանող հաւատաւեաց և բարուց վերաբերեալ աւետարանական վարդապետութիւններն ունի և անխախտ կը պահէ: Հայոց եկեղեցւոյն բարեկարգութիւն առաջարկողներուն մեծ մասը անիկայ իր անկախութենէն հանելով ուրիշ եկեղեցւոյ մը յարեցնելու դիտումն ունեցած է: Պապական քարոզիչներ կուզեն որ Հայերը Հռոմէական ըլլան. ինչպէս յայտնի է, ասիկայ կրօնախոխութիւն է և ոչ բարեկարգութիւն: Հայոց եկեղեցին ոչ միայն Պապական, այլ և ուրիշ որ և իցէ եկեղեցւոյ նկատմամբ աս քայլն առնելէն զգուշանալու է: Եթէ Հայոց եկեղեցին ինք զինք Պապական

կամ Լուսերական կամ Երեցական կամ Եպիսկոպոսական ընէ, նոյն եկեղեցիներուն դաւանութիւնն ու ձևն իրեն սեպհականելով, ամենէն մեծ սխալումներէն մէկն ըրած կ'ըլլայ, զոր երբէք Եկեղեցի մը կըրնայ ընել: Եթէ Եկեղեցի մը բարեկարգութիւն ընելու կարօտ է, ասիկայ պիտի ընէ ի հարկէ ճշմարտութեան և ոչ ի շնորհս այս կամ այն ինչ Եկեղեցւոյ ոչ ալ ճշմարիտ բարեկարգութիւն մը ըրած կ'ըլլայ որ և իցէ եկեղեցւոյ նմանելով: Սուրբ Գիրք միայն որ կանոն է հաւատոյ և բարուց՝ կրնայ տրվեցնել ճշմարիտ բարեկարգութեան Թէ հարկը և Թէ չափն ու կերպը: Ճշմարիտ և անկեղծ չէ ան եկեղեցին որ ինք զինք օրինակ ընծայեցնելով կը պահանջէ որ ուրիշ մը իրեն նմանի. ճշմարիտ եկեղեցին կը խրատէ սիրով և անձուրացութեամբ ուրիշ որ և իցէ եկեղեցի որ Աստուծոյ խօսքը միշտ իրեն կանոն բռնելով էական բաներու մէջ անկէ չխտորի, խոնարհաբար խոտովանելով որ ինքն ալ միշտ կարօտ է քիչ շատ բարեկարգութեան ըստ Աւետարանին, ոչ Թէ ամբարտաւանութեամբ ինք զինք անխալ քարոզելով կը դատապարտէ որ և իցէ եկեղեցի որ իրմէ գոյզն տարբերութիւն մը ունի: Բարեկարգութիւնը պիտի ընէ Հայոց եկեղեցին իր մէջը և ասոր համար ունի նոր Կտակարանը, ունի առաքելական դարուց եկեղեցեաց պատմութիւնը, ունի նաև իր գոյութեան ամենէն հին դարերուն պատմութիւնը: Ասոնց նրմանելով կրնայ որոշել Թէ իր մէջը տիրող օտարա-

մուտ սկզբունքներէն, կարգերէն և սովորութիւններէն որն է որ իր վերականգնութեանը արգելք է: Բարեկարգութիւնը, այսինքն կարգ մը կամ դրութիւն մը որ բարի է ընդունելով անոր հակառակը խաբանելը, ինչպէս հին ատենուան բոլոր եկեղեցիներուն, այնպէս ալ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ հոգւոյն այնչափ հակառակ չէ, որ Թէ ընդհանուր և Թէ մեր ազգային եկեղեցւոյ պատմութեան մէջ շատ դէպքեր կրնանք ցուցնել: Ընդհանուր և զաւառական ժողովներն յիշել միայն բաւական է, որոնց մեծ մասին նպատակը՝ Եկեղեցիներուն մէջ սպրդած անկարգութիւնները վերցնելով զանոնք լուսազոյն կարգերով փոխանակել և վարդապետութեանց մասին եղած սխալ հակերցողութիւններ կամ մոլութիւններ լուսաւորել եղած է: Կը հարցնենք, չունի՞ Հայոց եկեղեցին այսօրուան օրս իր պաշտամունքին օրէնքներուն և կառավարութեան մէջ այնպիսի բաներ որոնք անգիտութեամբ կամ սխալ տեսութեամբ սպրդած կամ ընդունուած ըլլալով, եթէ մինչև ցարդ բարի և օգտակար կերևային, հիմա գրեթէ ընդհանուր վկայուած է որ անօգուտ և վնասակար ալ են: Չկան շատ բաներ զորոնք Հայ կղերը իբր էական կեղծելով, ինքզինք և ժողովուրդը խաբել կը կարծէ, բանի որ բաց ի փոքր ռամիկ մասէ մը բոլոր ազգն անոնց այնպէս չըլլալուն շատոնց համոզուած է: Չկան այնպիսի եկեղեցական օրէնքներ, կարգեր և սովորութիւններ որոնց դէմ բողոքուած է, և որոնց

չբարեկարգուիլը պատճառ է շատ անգամ որ անհատներ Եկեղեցւոյն ձեռքին տակէն փտարանջելու կը ստիպուին : Քրիստոնէական վարդապետութեանց Ս . Գրոց նշմարիտ իմաստին համեմատ լուսաւոր բացատրութիւնը , արարողութեանց մէջ փոփոխուելու կամ չափաւորուելու մասեր , եկեղեցական խումբին Պապական պահանջումները որով ժողովուրդն իրմէ պաղեցուցած է , կղերին բարոյական , մտաւոր և նիւթական վիճակը , և ասոնց նման բաներ , անաւասիկ բարեկարգութեան արժանի կէտեր , և ասոնք բարեկարգելու համար Հայոց եկեղեցին կրօնափոխութիւն ընելու կարօտ չէ , ոչ ալ զանոնք ուրիշի մը ձեռքով և ուրիշներուն խորհածին և ուզածին պէս ընելու պարտական է : Բայց տարակոյս չունինք որ եթէ Հայոց եկեղեցին կամ ազգը բարեկարգութեան սկսի , շատ բան պիտի գտնէ . այնպիսի բաներ՝ որոնց բարեկարգութիւնն ամենէն լուսաւորեալ ազգաց ուշադրութիւնը իրեն պիտի հրաւիրէ , և ազգն ու եկեղեցին առանց կրօնափոխութեան , մեծ քրիստոնէական աշխարհի մը հետ պիտի եղբայրացնէ , առանց զանի Հայաստանեայց ազատ և անկախ ուղափառ եկեղեցի մը ըլլալէն զրկելու : Մնտոի երկիւղները վերցնելու ժամանակ է . ժամանակ է որ Հայոց եկեղեցին կենդանութիւն և շարժում առնէ . ժողովուրդն արթնցած է , կղերն ինչո՞ւ տակաւին քնանայ : Հայոց եկեղեցին Քրիստոնէական եկեղեցի է , բայց անսխալ չէ . անոր հիմն

առաքելական է , բայց անկէ կրնայ քիչ շատ խոտորած ըլլալ : Եկեղեցի մը որ զինք բարեկարգութեան անկարօտ կը հրատարակէ , կուզէ ըսել թէ ինք անսխալ է , և ցաւալին ան է որ ամենէն աւելի սխալական ան է որ ինք զինք անսխալ կը հաւատայ , իսկ եթէ եկեղեցի մը զինք անսխալ չի հաւատար , բարեկարգութեան կարօտ ըլլալն ալ կը զգայ բայց բարեկարգութիւն չուզեր , ասով կը ցուցնէ թէ առաքելական եկեղեցւոյ էութիւնը , Աւետարանին նկատմամբ անտարբեր է : Աս անտարբերութիւնը մաքուր Քրիստոնէութեան , առաքելական նշմարիտ Քրիստոնէութեան միայն փրկարար ըլլալուն վրայ տարակոյս ունենալ է : Տէրը տայ որ Հայոց Եկեղեցին աս ոգին , աս ախար չունենայ , և եթէ ունի՝ շուտով անկէ բժշկուի :

Առեւտրական բարեկարգութիւնը կամ Բողոքականութիւնն ու Հայոց եկեղեցին .

Մինչդեռ Եկեղեցին Քրիստոնէութեան հակառակ ոգով մը աստուածայնոյն տեղ մարդկայինը , հոգևորին տեղ նիւթականը , քրիստոնէական ներքին հաւատոյ և սրբութեան տեղ անձնարդարութիւնն ու արարողական մարքութիւնը դնելով , առաքելական և վարդապետական պաշտօնին դէմ եկեղեցական իշխանութիւն կամ իրաւասութիւն մը յարուցանելով , եկեղեցին կամ հաւատացելոց ժողովը՝ եկեղեցի անունն իրեն սեպհականող կղերին հարստակած՝

ըստհանոյս յառաջ երթալով աւետարանական առաքելական քրիստոնէութիւնը կերպարանաւորիս կ'ըներ, արեւմտից մէջ կը ծագի այն մեծ բաժանումը որուն ծիսական եկեղեցիներ՝ աղանդ, իսկ պատմութիւնը՝ բարեկարգութիւն անունը կուտայ : Յայտնի է թէ մեր խօսքը դարերով առաջ պատրաստուած և Լուտերի ձեռքով կամ անոր ժամանակ կատարուած այն կրօնական մեծ յեղափոխութեան վրայ է, որ առանձին առանձին անուններով այլ և այլ ճիւղերու բաժնուելով, ընդհանուր Քողորականութիւն անուամբ Արևելեան և Արևմտեան բաժանմանց վրայ Քրիստոնէութեան իբրև երրորդ բաժանումը ճանչցուած է :

Անձնական կարծիքներով կամ կուսակցութեան ոգով նախապաշարեալ միտքեր աս մեծ յեղափոխութեան ծագմանը, պատմութեանը, գործքերուն և պտուղներուն վրայ ինչ ձախող վճիռներ ալ տալու ըլլան, ամէն բան անկողմնակալ մտօք դիտել իրենց սկզբունք ունեցող անձինք ստիպուած են խստովանելու, որ ընդհանրապէս խօսելով, աս յեղափոխութեան արդիւնքը ոչ միայն կրօնական այլ և բարոյական, մտաւորական և քաղաքական նկատմամբ բարեբար և օգտակար եղաւ Քրիստոնէայ աշխարհին : Ըստ մեզ զարմանալին ան է որ Հայաստանեայց եկեղեցին մինչև ասկէ քառորդ դար մը յառաջ, քանի մը հարիւր տարուան միջոցին հազիւ թէ անունը զիտցաւ աս յեղափոխութեան, և Յոյն

ու Լատին եկեղեցւոյ հետ դարերով կուռելով, բայց ամէն պատերազմէ ետքը միշտ քայլ մը աւելի անոնց մօտենալով՝ ինքզինք անոնցմէ շատ քիչ տարբեր տեսած և զանոնք Քրիստոնէայ եկեղեցիներ ճանչցած ատենը, ամերիկացի քարոզչաց արևելք զարկը՝ Արևելեան մանաւանդ Արևմտեան եկեղեցւոյն այնպէս ատելի բողոքականութիւնը մօտէն ճանչնալու պատեհութիւնն ունեցաւ :

Աս ծանօթութեան հետևանքն և անոր պատմութիւնը մեզի ժամանակակից ըլլալուն համար անոր վրայ խօսել աւելորդ է : Բաւական է միայն ըսել թէ ամերիկացի քարոզիչք՝ բողոքական աշխարհին Աւետարանի և Քրիստոնէութեան վրայ ունեցած փորձառութիւնը Հայոց ազգին հաղորդած, և այն փորձառութեան իբրև ապացոյց Հին և Նոր կտակարանները քարոզած և ազգին ընտանի լեզուովն ալ նոյն զիրքերը տուած ատենը, բողոքական եկեղեցականութիւն մ'ալ քարոզեցին, և Հայ բողոքական եկեղեցեաց հիմնադիրներ ըլլալով նոր բաժանման մը սերմը ցանեցին ազգին մէջ. Հայոց եկեղեցին ալ բանադրանաց շանթերն աս բաժանման դէմ արձկելով, մշտնջենաւոր պատուար մը քաշեց իր և բողոքական քրիստոնէայ աշխարհին մէջ տեղ, և ասով միանգամայն իր ընելու պարտաւոր եղած բարեկարգութեան դէմ : Երանի թէ ամերիկացի քարոզիչք Աւետարանին և Քրիստոնէութեան վրայ բողոքական աշխարհին ունեցած փորձառութիւնը հաղոր-

դել միայն բաւական համարելով, Հայաստանեայց եկեղեցւոյ բարեկարգութեան պատասխանատուութիւնն իրեն թողած ըլլային, և չպառակտէին Հայոց եկեղեցին, կամ, եթէ աս խօսքն իրենց ծանր կուգայ և չեն ուզեր ընդունիլ, գէթ շտային այն առիթները որոնց հետևանք եղաւ յիշուած աղետալի բաժանումը որ, ցաւելով կըսենք, ոչ իրենց պատիւ բերաւ ոչ ալ բարեկարգութիւնը օգտակար կոչաւ ընել:

Բայց, եթէ ամերիկացի բարոզչաց շատ մը բարի բաներ քարոզելը չարդարացներ անոնց այն պատակաման գործադիր կամ առիթ ըլլալու թերութիւնը կամ սխալումը, միւս կողմանէ Հայոց եկեղեցւոյն ալ ան բաժանման դէմ ըրած բողոքը՝ չարդարացներ անոր այն բացարձակ ընդիմութիւնը որ և իցէ բարեկարգութեան դէմ: Երանի թէ Հայոց եկեղեցին ալ նմանէր այն Բերիացւոց որ « Ազնուականագոյնք էին քան որ ի Թեսաղոնիկն էին, որք հանապազ քննէին զգիրս եթէ իցէ այս այսպէս » . (Քրիստոսի առաքելոյն ալ) սա պատուէրը կատարելով թէ՛ « Քննեցէք և այլն » :

Մէկ կողմանէ օրինաւորին (Աւետարանին) հետ ապօրինաւոր մը (Եկեղեցական ձև և դրութիւն մ'ալ) կը քարոզուի, միւս կողմանէ այն ապօրինաւորին հետ օրինաւորն ալ կը մերժուի: Ժողովուրդը, ժամանակը, բանը, ճշմարտութիւնը, և Աստուած կը պահանջեն որ երկու կողմն ալ հակասութիւնը վերցնէ:

մը: և ի ճամբոսնց զխորտ չմի պաւ տխրոմիմ եկ միտ զո ձման զի դիտմանսն միտ մ ին մ . քմնոր գառապ զի մ մայի իմնայ իմիմիս զն միտ քմնիմ սան զգնամնութեամբը . ԹԲ. յիտտն միս գնդո միտ տրիմնց գոմիգս դամմնոյ գնուաղի . մմ ճառաստա

Հայոց եկեղեցւոյն մէջ հակասութիւն կայ եւ պե՛տք է
աս հակասութիւնը վերցնել:

Եթէ Հայք այսօր ամէն նախապաշարում, որ և իցէ ակնածութիւն, նաև անտարբերութեան հողին մէկդի դնելով իրենց եկեղեցւոյն պատմութիւնը քննեն և, պիտի տեսնեն որ հակասութեան մէջ են: Մեր նպատակն աս զլիտոյն մէջ ցուցնել է թէ այսպիսի հակասութիւն մը կայ:

Հայոց եկեղեցական պատմութեանը քիչ մը տեղեկութիւն ունողները զիտեն որ Հայոց եկեղեցին եօթը ընդհանուր կոչուած ժողովներէն երեք առաջինը միայն ընդունելով, մնացած չորսը սկիզբէն իլկեր չընդունեցաւ և կարծենք թէ տակաւին չընդունիր, այսինքն՝ քանի որ մինչև ցարդ ոչ Հայ հայրապետ մը կամ ժողով մը չկրցաւ ի պաշտօնէ զանոնք ընդունիլ, այսօրուան օրս ալ և ասկէ ետքն ալ ոչ որ պիտի համարձակի նոյնը ընելու: Յայտնի է որ ժողով մը չընդունիլը անոր որոշումները չընդունիլ է. քայց երբ մէկը կըսէ թէ ես այս ինչ ժողովը չեմ ընդունիր, կամ լաւ ևս ըսենք, երբ կըսէ թէ

իմ եկեղեցիս այս ինչ ժողովը ընդունած չէ և չընդունիր, և մի և նոյն ժամանակը կը տեսնէ որ նոյն եկեղեցւոյն մէջ այնպիսի բաներ կան և կը կատարուին որոնք այն ժողովին հեղինակութեամբը հաստատուած են, իրաւունք չունենար արդեօք բտելու թէ իմ եկեղեցւոյս մէջ հակասութիւն կայ, և պահանջելու թէ այն հակասութենէն ելլելու համար՝ իր եկեղեցին կամ այն ժողովն ընդունի, և կամ անոր հեղինակութեանը հաստատած բաներն իր մէջէն վերցնէ:

Հայ Պապական հեղինակներէն անոնք որ Հայոց եկեղեցին Հռոմի առջև արդարացնել, Հայերն ալ խորագիտութեամբ մը որսալ, կամ իրենց բերնովը դատել կը դիտեն, կը պնդեն թէ Հայք Քաղկեդոնի ժողովին ատենը պատերազմներով, յաջորդ ժողովոց ատենն ալ ուրիշ այլ և այլ հոգերով զբաղած ըլլալով՝ վերջին չորս ժողովոց ուշադրութիւն չկրցան ընել, ոչ թէ զանոնք մերժեցին, քանզի Հայոց եկեղեցին վերջին չորս ժողովոց վճիռներն ու որոշումները, նաև անոնց հետևանքը եզոզ վարդապետութիւններ և ծեսեր կընդունի: Ասոնք իրենց աս փաստաբանութիւնը հաստատելու համար շատ բաներ կը ցուցնեն որոնք վերջին չորս ժողովոց հեղինակութեամբը կամ անոնց սկզբանցը համեմատ ընդունուած և հաստատուած են, և Հայոց եկեղեցին զանոնք կ'ընդունի և կը կատարէ, ոմանք ալ թէպէտ հիմա չընդունիր կամ չի կատարեր, եղաւ ժամանակ որ կընդունէր և կը կատարէր: Գարձեալ ա-

սոնք իրենց աս փաստը քանի մը Հայ հայրապետաց և վարդապետաց, ինչպէս Էզրի, Գրիգորեանց և Ներսիսեանց և այլոց հեղինակութեանը վրայ կը հիմնեն: Ըստ սոցա Հայոց մէջ ամէն բան, քաւարան, պատկերապաշտութիւն, վերջին օծում, Պապին գլխաւորութիւնն անգամ հիմուց ի վեր ընդունուած են: Ասոր հակառակը կը պնդեն նոյն Հայ պապական վարդապետներէն անոնք՝ որ Հայոց եկեղեցին ժողովեալ և հերետիկոս երևեցնել կուզեն: Ասոնք կըսեն թէ Հայք վերջին չորս ժողովոց դատապարտած մոլար վարդապետութիւններն ընդունած ըլլալուն համար՝ այն ժողովները գիտութեամբ և կամաւ մերժեցին, երբեմն անոնցմէ ոմանք՝ նաև նզովեցին և թէ՛ թէպէտ քանի մը ողջամիտ հայրապետներ ջանացին այն ժողովներն ազգին ընդունել տալով Հայոց եկեղեցին Ընդհանուր եկեղեցւոյ, մանաւանդ Հռոմայ եկեղեցւոյն հետ միացնել, բայց անոնց աս ջանքերն անպտուղ եղան, և Հայոց կամոդիկոսներուն մեծ մասը իր մոլորութեանը մէջ յամառեալ մնաց, ուստի և Քաղկեդոնի ժողովէն ի վեր Հայք հերձուածող և հերետիկոս են: Աս պատճառաւ ասոնք Հայոց եկեղեցին մերժ Եւտիքական կընեն Քաղկեդոնի ժողովը չընդունելուն համար, մերժ պատկերամարտ կընեն պատկերամարտից դէմ եղած ժողովները չընդունելուն համար, և այսպէս Հայոց եկեղեցւոյն վարդապետութեանց, ծեսերուն և եկեղեցական զբոհանց մէջ բազմամիւ մոլորութիւններ կը գտնեն,

մոլորութիւն կոչելով այնպիսի բաներ՝ որոնք վերջին ջորս ժողովները մերժած են և Հայք կ'ընդունին, կամ անոնք ընդունած են և Հայք կը մերժեն: Աս մոլորութեանց կարգն են պատարագի ատեն զինւոյն մէջ ջուր չխառնելը, ծննդեան տօնը զատ չկատարելը, երպիսայից հազորդութիւն տալը, հոգևարաց վրայ վերջին օծում չկատարելը, քաւարանի վարդապետութիւնը և գոյախօսութիւնը չընդունելը, կրօնական նպատակաւ պատկեր չգործածելը (որուն գործածութիւնը հայոց մէջ համեմատութեամբ շատ նոր է) և ուրիշ ատնց նման չնչին, անտեղի և ծաղրելի բաներ, որոնք առաջին երեք ժողովներէն ետքը եկող ժողովոց հեղինակութեամբը մտած վարդապետութիւններ և արարողութիւններ են, և Հայք արդարեւ իբրև եկեղեցի զանոնք ընդունած չեն:

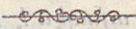
Երկու կարգ կրօնակիրց վարդապետաց Հայոց նկատմամբ այս հակառակ փաստաբանութեանցը պատճառն ինչ է, և որը իրաւունք ունի: Այս հարցումը շատ աղէկ պիտի պարզուի հետևեալ պատմական համատժտ տեսութեան մէջ:

Հայոց հին հայրապետները որոնք յիշեալ ժողովներուն ժամանակակից էին ոչ մէջայն ժողովներուն առթմ տուող անցքերուն և նոյն իսկ ժողովներուն տուած վճիռներուն և որոշումներուն անգէտ էին, այլ ընդհակառակն անոնց շատ աղէկ հմուտ ըլլալուն համար էր որ զանոնք չընդունեցան և չէին կրնար ընդունիլ: քանզի Հայք մինչև Քաղկեդոնի

ժողովը ընդհանուր եկեղեցւոյ մէջ ընդունուած վարդապետութեանց հակառակ բան մը ընդունած չըլլալով՝ երբ տեսան որ Եիկիոյ ժողովէն ետքը Արևելեան և Արևմտեան եկեղեցիք նորաձևութեանց մէջ բացարձակ առաջ կ'երթան առանց յիշեալ եկեղեցեաց վրայով կարծիք մը յայտնելու կամ անոնց դատաւոր կենալու, խոհեմութեամբ լռելը՝ լաւ համարեցան, բայց չուզեցին յիշեալ ժողովներն ընդունելով անոնց գործերուն պատասխանատուութիւնը իրենց վրայ առնել: Հայոց աս եկեղեցական չեզոքութիւնը արձնցուց, և հակառակութիւնները սաստկացան: Աս հակառակութեանց վերջ տալու նպատակաւ Հայոց հայրապետներէն ոմանք արդարև ջատագով հանդիսացան յիշեալ ժողովոց կամ անոնց որոշումներէն զլիաւորներուն, բայց չյաջողեցան: Վերջապէս Լատինք մուտք ունեցան Հայոց մէջ և սկսան իրենց եկամուտներ շինել, վերջապէս եկաւ Կիլիկեցոց ժամանակը ուր Հայերը քիչ շատ յարաբերութեամբ մէջ մտան քաղաքականապէս Լատինաց հետ, և Կիլիկեցի Հայ հայրապետները սկսան կամաց կամաց պատրաստուիլ, Քաղկեդոնի ժողովէն ետքը մտած ամէն բան ընդունիլ, ջատագովել, և ազգին մէջ ալ մտցնել, մինչև ոմանք այնչափ յառաջ գացին որ նոյն իսկ Պապին զլիաւորութիւնը, անոր Պետրոսի յաջորդ և Քրիստոսի փոխանորդ ըլլալու պահանջումը՝ Լատինական փաստերով պաշտպա-

մե վեցրարմն մրաֆն նմրայ գրաճ : մե սովիտոզմ
բնեզի յոմաւոք ուրն միքորոմ մամնատապամ զո
: զն միտարբրիմ
բոյաճ . յամզմի զո իչ գուժո զմովն տապամ զմ
-պեամ աւ ինչոյ մի մարտի մի միտարբրիմ
զգմմորոս յարգի յոմն . յոմն զմն զմն
-մ սովիտոզմ մ վառնի յարմրիմ զամնատապաճ
-պզամ միմ բոյաճ .

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Արդէն Հայոց մեծ մասին մտքին մէջ ծնած է,
մնացածներուն մտքին մէջ ալ ծնանելու մօտ է աս
գաղափարը, թէ Հայոց եկեղեցւոյն մէջ բարեկարգե-
լու բաներ կան, և ազգը կրնայ և պարտական է
զանոնք բարեկարգել : Մեզի կրնայ հարցուիլ որ ինչ
իրաւացի պառնաւորութիւնք ըսելու թէ Հայոց ազգը
բարեկարգութեան պատրաստուած է, և յայտնի
կամ լուելեայն անոր իր փափաքի :

Ազգը հիմա ոչ թէ նախապաշարմամբ, ինչպէս էր
ասկէ տասնեակիկ կամ քսան տարի առաջ, այլ զի-
տուութեամբ համոզուած է որ պապականութիւնը ի-
րեն համար չէ, մեռած և լուծուելու վրայ եղող դը-
րութիւն մը ազգը չի կրնար կենդանացնելով յառա-
ջագիւմութեան ճամբուն մէջ դնել : Համոզուած է
դարձեալ որ Բողոքականութիւն կոչուած բարեկար-
գութիւնը որ Եւրոպայի քանի մը երևելի ազգերն ըն-
դունած են՝ անհաստութիւն կամ սոսկալի մոլորու-
թիւն մը չէ . թէպէտ ինք անոր այս կամ այն կերպը

զօրօրէնակ Երիցականութիւնը կամ Եպիսկոպոսա-
կանութիւնը իբրև արդէն շինուած և պատրաս-
տուած դրութիւններ, իրեն սեպնականելու պարտա-
կան չէ : Ըսել է թէ ազգը անչցած է որ իրեն համար
կրօնափոխութիւն, այս ինչ կամ այն ինչ եկեղեցւոյ
հարիլ նարկ չէ, ոչ ալ օգտակար է : Սա ալ զիտէ
որ ինք Քրիստոնէութենէ խոտորած եկեղեցի մը չէ,
ինչպէս որ այս կամ այն եկեղեցի կը ջանան զինքը
համոզել . զիտէ որ թէպէտ Հայոց եկեղեցին Քրիս-
տոնէութեան հակառակ մոլորութիւն մը հնարած չէ,
բայց այլ և այլ առիթներով կամ պատճառներով
հարիլ բաւոր տարիներու ընծացքին մէջ իր մէջ ըն-
դունած է օտարամուտ բաներ, և թէ՛ աղն օտարա-
մուտ բաներուն պատճառաւ, և ժամանակին պա-
րագաներուն յարմար, այսինքն՝ Քրիստոնէութեան
ոչ հակառակ, յառաջագիւմութեան ալ նպաստաւոր
դրութիւն մը չունենալուն համար, ետ մնացած ոչ,
և որչափ որ կը փափաքի և կը ջանայ գօտեւորիլ
յառաջ երթալու, ատէպ կը գայմի և կաղն ի կաղը
կերթայ, երբեմն նաև գնացածին ջափ նորէն քա-
ռառնալու կ'ատիպուի : Եւ զիտէ զիտէ զիտէ զամ
Գիտէ դարձեալ Ազգը որ այս ինչ բանը անար-
տութիւն է բողոքներուն կուրօրէն մնացանդելու պար-
տական չէ, այլ թէ կարող է և իրանոնք ունի դա-
տելու թէ ինչ բան իբրև Քրիստոնէայ ժողովարար,
իբրև եկեղեցի կրնայ ձգել կամ բարեկարգել : Գիտէ
որ ինք իբրև Ազատ եկեղեցի մը իրեն համար և իր

12 50K

Հայաստանի Ազգային գրադարան

NL0438238

6938